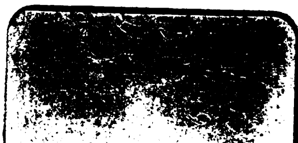

HARVARDIANA
ACADEMIA IN NOV·ANG
ET
VE RI TAS
CHRISTO ECCLESIAE

PRIS SWLLT.

GWLAD Y GAN

A

CHANIADAU ERAILL.

GAN

T. GWYNN-JONES.

GWLAD Y GAN

A

CHANIADAU ERAILL.

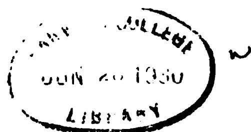

GAN

T. GWYNN-JONES.

CAERNARFON:
ARGRAPHWYD YN SWYDDFA'R "HERALD."
1902.

JUN 20 1930
LIBRARY

In Memoriam

T. E. ELLIS.

Fab cartre hud traddodiad hen, a swyn
  Y fore gan a aned cyn bod co',
Roedd d'enaid araul ynddo'i hun yn dwyn
  Cyfaredd bywyd oesau Celtig fro;
  Rhoist drwy ffurfafen heddyw lachar dro,
Gorchfygaist fawredd a'th hynawsedd mwyn,
Rhoist newydd lais i hen, wylofus gŵyn,
  A'r hen, hen dan i obaith newydd do,—
  O! pam diangodd d'yspryd dewr ar ffo?
Ffo! Nid adwaenai ffoi! O bant i dwyn
  Yn egni byw trig fyth ei effaith o,
Can's yspryd cenedl oedd nad edwyn ffrwyn!
  O wreiddiau calon Cymru terddaist ti,
  Rhychwennaist eithaf rhawd ei bywyd hi.

MOLAWD DYFFRYN CLWYD.

"Car sa beauté pour nous,
C'est notre amour pour elle."—De Musset.

I.

Glan wyd, Ddyffryn Clwyd! i'n clau
A chedyrn hen serchiadau
Fel erioed. Fe lwyr edwir
Dy goedydd a'th ddolydd ir
Cyn y paid bod canu pêr
Am danat. Dyma dyner
Deimladau'n bronnau. Brenin
Pob dyffryn wyt, 'rwyt lawn rhin.
Gem ar fron hen Gymru fras,
Eden werdd dan ei hurddas
Nid oedd ail o nodwedd yt—
Ba le'n werth blewyn wrthyt?
O'th gwrr eitha', ger Rhuthyn,
Hyd Ryl, ar frig gweilgi gwyn,
Wyd em y cread yma,
Bid aua' hir, bid wiw ha'.
Is gwawr haf, di wisgi'r rhos
Am y llwyni; meillionos
Lawer dardd hyd lawr y dyl—
Ol sangiad ceindlws engyl!
B'le dyry drem blode'r drain
Wenau mor lan a mirain?
B'le mae adar cynnarach
Yn y byd am gywion bach?
Delorwyr y dail irain,
Islaw'r rhod, oes ail i'r rhain?
Ar dy lasaf, frasaf fron,
Di ddygi goedydd ddigon;
Dy dderw, sawl chwerw chwaf
A rhewynt garw auaf,

Drwy'r oesau hydr heriasan'
Heb wyro dim berr o dan
Gadarn nerth y rhyferthwy?
Yn yr haf addurnir hwy
A gortho ddail—gwyrth ydd yw,
Têr rwydwaith natur ydyw.
Rhed y Glwyd a'i ffrydiau glân
Hyd wely teg rhwng dwylan
Gyscodol, megis cadwen
O'arian gwiw; arni gwên
Disgywen haul; 'does gan hwn,
A wêl afonydd filiwn,
Loywed drych a'r Glwyd i'w ran
Drwy wledydd daear lydan!

II.

Bro hen draddodiadau a chwedlau'n cyndadau
Hanesion hen oesau hunasan' cyn hyn;
Y lle yr ymdeithiai, Glyn Dwr pan ddiffeithiai
Garn ladron anrheithiai yn Rhuthyn.

Grey draws a'i orthrymder i dristwch a thrymder
A gwympwyd is llymder a dewrder Glyn Dwr;
Y costog a lusgwyd a'r castell a losgwyd
A'i furiau a fwriwyd yn bentwr.

A Dinbych, on'd enbyd fu rhedfa'i hir adfyd
Dan ormes creulonfryd y Norman a'r Sais;
Y lle bu ddyfeisio a chynllwyn a cheisio
Ein treisio a'u trawsedd a'u malais.

Ti Ddafydd ap Gruffydd! Digofaint nas diffydd
Bar cofio'th ddienydd—ba ddiafl yn y byd
A'th lofrudd allase gigyddio yn unlle
Mor erch—Och! yr hunlle dychrynllyd!

Ac yma daeth Madog a'i Gymry llygadog
I ddial ar fradog ddifrodwyr ei wlad;
'Nol trechu Caernarfon a chrogi'r hen Bilston,
Dwyn Dinbych wnai'r dewrion di-dorriad.

Pan fu'r gadfa hynod parth rhinwedd Rhosynod,
Bythynod hen "Harlech a Dinbech bob dor"
Rhag Siaspar a grynne, ac yntau a fynne
Eu cynne—"Nan' Conwy yn farwor!"

Rhaid addef mai llencyn oedd Dafydd ap Siencyn
Chwareuodd gryn brencyn a'r hen Ustus Coch,
Ond d'wedwch wyr dawnus, oedd pranciau yr ustus
Bob pryd yn rhai gweddus, os gwyddoch.

Pan oedd Carl y Cynta' mewn helynt o'r brynta',
Ac Olfyr ac ynta'n ymgeintach yn groch,
Y dewraf o'i weision dan bob anfanteision
Fu'r hen 'Sane Gleision, chwi glywsoch.

Ni fynnai'r hen Frytwn, er Miltwn na Mytwn,
Roi'r castell i Bengrwn, mor bengry' oedd o,
Heb gennad y Goron; fe'i ca'dd, neu fe ddichon
Mai yno bae'r dynion hyd heno!

Llanelwy hynafol, bu'th eglwys gadeiriol,
Yn gyrchfa'r annuwiol, a'r duwiol, a'r da;
Bu hefyd, 'nol brwydyr, yn stabal a chysur
I brysur feirch Olfyr, fawr chwalfa!

A thyna'r gyn'lleidfa amhechadurusa'
Fu yn yr addolfa erioed, ebe rhai;
Sut bynnag, 'rwyt gyfan; mae hynny'n werth cyfran
Dda rwan o'r arian i rywrai.

III.

Eithr mwyn heno swyn twyn, llwyn a llannerch,
Awel glaf hwyrnos haf glywaf i'm hannerch;
Ynddi daw oddi draw gwynaw y tonnau,
Yn ei bôn y mae tôn gloesion yr oesau;
Ynddi hi clywaf fi gadgri Caradog,
I'm clyw tyrr hwrdd a gyrr brwydyr gynddeiriog;
Olaf roch dolef groch y froch gyflafan
A wnaeth "frad gwyr fy ngwlad ar Forfa Rhuddlan!"

Wele draw feiddiol drem castell adfeiliog
Dyrch yn lew dan ei dew wisg eiddew deiliog;
Trwm a gwyllt dremia gwg trwy'r iorwg gwyrddion,
Dwed am ru'r arfau dur, cadau'r gwyr gyrddion;
Hanes hynt Harri gynt, a cherynt galon
Rhwysc y wledd pan oedd medd yn tanio 'u calon;
Hanes mâd wyr ein gwlad, câd a chelanedd,
Godwrf pur arfau dur gwyr Owen Gwynedd.

Ond yn awr darfu gawr llafnawr llurigog,
Heno fo huna'n fwyn dan y llwyn brigog;
Heibio'r gaer heno'n glaer llifa'r Glwyd fywiog
Hefo'i mwyn, bruddaidd gŵyn, lawn o swyn rhywiog;
Onid yw hithau'n d'weyd hanes hen oesau—
Suo lleddf hanes llid, gofid a chroesau
Wrtho fo, gertha' falch gastell digofus,
Ar ei thaith fythol faith mewn iaith wylofus?

IV.

A thraw o Ddyffryn Clwyd
Af yn awr yn fy nwyd,
I wrando'r tonnau'n cwyno'n brudd
Alarnad dewrion gaed
I roi eu gwerthfawr waed
I ddial estron drais a chadw Cymru'n rhydd!

I furmur dwfn y dôn
Ar y traeth, o fy mron
Rhyw atteb na ddeil geiriau gwyd—
Pe collai Cymro 'i iaith
Am fil o flwyddi maith,
Er hyn daw rhai a ddial ddewrion Dyffryn Clwyd

* * * * * * * * * *

ARIANWEN.

(Yn null Rhys Goch ap Rhiccert.)

Gorne gwendon, gwynder meillion,
Pefr olygon, mal ser ceinion;
Glan dy galon, gloes fy nwyfron,
Gloes fy nwyfron,
Gwae fy nwyfron!

Mwyna' gwenferch, gwynfyd annerch
Di-ofal serch ar las lannerch;
Garw mor erch poen per draserch—
Gwae wefr traserch,
Boenus draserch!

Dere, lanwen, hoff Arianwen,
At y dderwen laes ei changen;
Dwg im' deg wên, fwyna' feinwen—
Gwae fi, feinwen,
Gwae fi, feinwen!

Cywira'th oed ar fuandroed,
Brys i'r mangoed draw yn ddioed;
Un ddraen na roed drais i'th geindroed,—
Gwae fi geindroed,
Dybrys, geindroed!

Y GAN A FU.

Gynt, gwelais gwcw gu
  Delore fore o Fai,
A daeth y 'deryn du
  I wrando'i deunod chwai.

Fe ganai'r gwcw gu
  Bob bore wedi hyn,
A daeth y 'deryn du
  Dan swyn i wrando'n synn.

Ac felly'r gwcw gu
  Bob bore bynciai'n fwyn,
A deuai'r deryn du
  Bob dydd o'i lonydd lwyn.

Ond ffoes y gwcw gu
  Cyn pen Mehefin fwyn,
Gan ado'r 'deryn du
  Mor unig yn ei lwyn.

Myfinnau fuais fel
  Y buo'r 'deryn du
Yn gwrando ar gwcw ddel—
  Fu nemmor gân mor gu.

Ond buan delai'r awr
  I golli'r gwcw gu,
A finnau wyf yn awr
  'Run dôn a'r 'deryn du.

CANU'R NOS.

Mae hafnau'r glyn yn duo
  Dan wyll cysgodion nos,
A'r awel gref yn rhuo
  Ar waen a dôl a rhos.

Er garwed mae'n taranu,
  Er dued ydyw'r nos,
Mae'r eos bêr yn canu
  Mewn rhwysc y'min y rhos.

Mae f'oriau finnau'n duo
  Dan ael fy nudew nos,
Ac edyn gofwy'n suo
  O f'amgylch, fenyw dlos.

Er garwed mae'n taranu,
  Er dued yw fy nos,
Myfinnau wyf yn canu
  Mal eos min y rhos.

Dy eos ydwyf, meddet ti,
  Ryw dro, fy enaid dlos,
A thyna bam y canaf fi
  Dan niwl fy nudew nos.

* * * * * * * * * *

SWYN Y WEN.

Mi welais liwus loer
  Yn gloywi cwmmwl du,
Nes euro dunos oer
  A gwên ei gwyneb cu.

Ei delw delaid wén
  Oedd ddwfn y'mron y llyn,
Nes daeth cymylau'r nen
  I guddio'i gwyneb gwyn.

Ond ciliai'r cymmyl certh,
  A gwridai'r lloer drachefn,
A phefrai'i delw ferth
  Y'mron y llyn yn llefn.

A felly, f'anwyl fun,
  Doed wên i'th wyneb di,
Daw hynny ohonno'i hun
  A gwên i'm gwyneb i.

* * * * * * * * * *

NON.

Gwén ton pan torro, terwyn ei throchion,
A thrychwyllt gynnwrf a ganna ei bron;
Claer a llathrwyn llethrau is lluwchion
A llachar ôd newydd dan huan llon;
Glanach na'r ewyn a'r iâ yw pur galon
A golwg f'anwylaf wén eilun, Non.

Euraid yw'r wawr hyd ororau goleuder,
Goludog aur wawl ydyw'r heulwen dêr;
Glân hithau loerwen, lariaidd ei lleuer,
Lliwus dyrch eurain derch oror yw'r ser;
Harddach na'u heurwedd yw'r hirwallt a dyner
Ymdonna am wyneb fy meinwen bêr.

Pêr y cân eos yn nhywyll nos dawel,
Diwall delori o'r dail irain a wnêl;
Llafar rhwng deilos y dylif yr awel,
Rhywiog yw cwrnad y corneint cêl;
Mwynach na'r dil, na'r delyn, a'r dwsmel
Rhed esmwyth lais Non pan i'm dwylo'n chwim dêl.

* * * * * * * * * *

DYHUDDIANT.

Paid ag wylo, Olwen dlos,
Ddagrau ar dy ruddiau rhos;
Amser sy'n grymuso'r serch
Ynnof fi, diriona' ferch;
Er i loesau garw lid
Efo 'nghroesau ddeifio 'ngwrid,
Un yw'r galon hon o hyd,
Tyner byth er bryntni'r byd;
Megys y'mhlentyndod gynt
Pan wrandawem swn y gwynt
Yn y coed yn canu cân
Efo myrdd o adar mân,
Ac y llamai'th galon di
Fel y llamai 'nghalon i;
Felly byth er gwaetha'r byd
Y mae 'nghalon i o hyd.
Paid ag wylo, Olwen, mi
Rof y cwbwl erot ti.

SERCHGAN.

Perlog geinwrid gwynros perthi,
Wyryf wâr, a chwâr pan chwerthi
Ar dy lednais wedd aneisior,
Mwynder hafal hefin dymmor ;
Lliw ewyndroch tón aflonydd,
Gorne manod gorwyn mynydd.
Esmwyth ddwyrudd, ceinros rhuddain,
Gwythi gwaed ar fynor disglain ;
Rhuddgoch wrid y nef yw'th wefus,
Mal y mafon, mal y mefus !
Gwallt dy ben ymdonna'n lleni,
Eurwawl heulwen ar y lili.
Is mireinfrig ros marianfryn,
Cân y gân a ganet, wenddyn,
Flwyddi'n ol cyn inni brofi
Dygyn bryder llwybrau gofid.
Hardd y chwardd pob llannerch werddlas,
Uchel goetlwyn ; ferch lygatlas,
Eirioes lennyrch y rhoslwyni
Ddycan' groeso etto itti.
Cân y gân a genit, honno
Yrr y galar hir i gilio—
Honno gyfyd hen adgofion
Pêr hen amser yn fy nghalon.

* * * * * * * * * *

BETH ?

Y'nghanol y grug ar y mynydd maith
Gorweddais i lawr, a'm llygaid yn llaith.

Meddyliais glywed murmur y don
Yn galw, a deffro rhyw boen yn fy mron.

Ar draeth y môr y'murmur y lli,
Gorweddais, a gwên ar fy ngwyneb i.

Meddyliais weled y grug bach llon
Yn galw, a deffro'r boen yn fy mron.

Ar hwyrnos auaf wrth dân o fawn,
Gorweddais, a'm llygaid o gwsc yn llawn.

Breuddwydiais wel'd haf ar y grug a'r don
Yn galw, a deffro'r boen yn fy mron.

Y'nghanol tlodi, angen, ac aeth,
Y dagrau'n llif i fy llygaid a ddaeth.

Tybiais wel'd golud a mwyniant llon
Yn galw, a deffro'r boen yn fy mron.

Y'nghanol dedwyddyd, golud, a bri,
Llawenydd a lanwodd fy llygaid i.

Ond teimlwn ryw awch nas diwallai'r byd
Yn galw, a deffro 'r hen boen o hyd—
Y boen yn fy mron o hyd, o hyd.

* * * * * * * * * *

PAID AG WYLO, TAW A'TH GWYN.

Pan yr wylwn gerdd allwynin
  Chwerw, ar yr unig ros,
Clywais lais o frig y llwyni'n
  Galw arnaf fin y nos;
Ebai'r llais yn wan, grynedig,
  "Paid ag wylo, taw a'th gŵyn!'
Minnau syllais yn synedig
  Tua'r llannerch yn y llwyn.

Huliai deilos gwyrdd y llannerch,
  Llanwai blode pêr y lle,
Man y clywais lais i'm hannerch,
  Llais a ddaeth o wynfyd ne';
Darfu'r byd a'i ddig ymryson
  I'w anialwch crâs fy nwyn,
Ond mae'r llais yn galw'n gyson—
  " Paid ag wylo, taw a'th gŵyn! "

Mae blynyddau wedi myned,
  Ymaith ffoes ieuenctid glân;
Ar fy mhen mae gwallt cyn wynned,
  Lawer un, â'r eira mân;
Aeth gwrthrychau'r byd yn salw,
  Nid oes yn ei bethau swyn,—
Ond mae'r llais o hyd yn galw,—
  " Paid ag wylo, taw a'th gŵyn! "

Cyn bo hir daw llaw marwolaeth
  Im' i roi anadfer glwy',
Gofid wywodd fy mabolaeth,
  Angau wywa'r cwbwl mwy.
Mae'r distawrwydd yn fy llethu,
  Ond mi glywa'r geiriau mwyn
Gyda'm galar yn ymblethu,—
  " Paid ag wylo, taw a'th gŵyn! "

* * * * * * * * * *

GEM.

Em dlos, y mae dy lais i mi
  Mal alaw hoff mêl awel haf
A wyla'n glaf drwy lwyn y glyn
    Ar ol y glaw.

Felusa' lais! Fel isel lef
  Y don, yw ef, pan daeno hi
Furmurol lif o'r môr i lán
    Freuddwydiol haf.

Anwyled yw! i'm nol y dêl;
  Y galon gêl, fe'i geilw'n gu
O feiau lu, a'i ddwyfol iaith
    Ddyfala hi.

O, felus su â'i ddwyfol swyn
  A ddel i 'nwyn o'r ddyla' nos
I wenwawr glos, i awyr glir
    Calonnau glân.

* * * * * * * * * *

CYSUR BYWYD.

Llafur a lludded,
  Gofid a chroes,
Rhyfedd cyn brudded
  Ydyw ein hoes;
Ambell air mwyn,
  A myrdd o rai sur—
Curio dan gŵyn
  A chwyno dan gur.

Llawen obeithion
  Heddyw y sydd;
Dioddef arteithion
  Fory a fydd;
Cysgod yw bod,
  A breuddwyd yw byw;
O b'le 'r ym ni'n dod—
  B'le 'r awn, druan ryw?

Eto, er blynged
  Hyd ein berr oes,
Ydyw ein tynged
  Chwerw a chroes,
O boppeth hardd
  Ac o boppeth mwyn
Rhyw wynfyd aur dardd
  Er i ni fedru 'i dwyn.

* * * * * * * * * *

GWLAD YR AWENAU.

Gwlad yr Awenau! Gwalia dirionaf,
Mwyn yw dy swyn dan wrid hyfwyn yr haf.

Gwyrddion dy ddyl ac heirddion dy ddeilos,
Fore hin hefin, mor iesin dy ros.

Gorwyrdd marianfryn, mireinfrig llwyni,
Melodus cerdd d' adar, llafar twrf lli.

Gloyw dy nentydd dan anterth huan,
Lle dylathra mill hyd dy lethrau mân.

Gad immi ddwad o ddüwch y ddinas
I arogledd a gwlith dy weirgloddiau glas.

Lle dawns morwyndod mireindeg anian
Dan berlau'r gwlith—dyna barlwr glân!

Iechyd di gŵyn sy'n byw rhwng dy lwyni,
Gwynfa'm mabandod, mae'm bendith i ti.

Wele rodd Ior ryddiriwn hyd ddiwedd—
Canu dy glod byth ac ynnod gael bedd.

Gwan awel hwyrnos a gwyno alarnad
I mi, nos fy nghloi y' mynwes fy ngwlad

MORFUDD.

Llifai dwfr y Ddyfrdwy lafar
  Heibio hen leiandy prudd,
Llifai, gan drymeiddio afar
  Calon fu mor llon a'r dydd;
Dan y llwyni pêr, garlantaidd,
Crwydrai un, a'r defion santaidd
Fel cadwyni adamantaidd
  Yn ei gwasgu nos a dydd.

Cathlu yno 'roedd yr eos,
  Cathl foddus, felus, fwyn,
Ond i bleser ni fydd lle os
  Llawn fo'r fynwes hefo chwyn;
Felly crwydrai'r lleian wirion
O dan frigau'r coedydd irion,
Ac ni chlywai'r ganiad dirion
  Ganai'r eos yn y llwyn.

"Dychwel Forfudd!" oedd y geiriau
  Brudd adseiniai yn ei chlyw,
Blode meirwon oedd y creiriau
  Wasgai at ei chalon wyw,
Blode gwyllt fu'n tyfu'n irion
Gynt ar odre'r Berwyn tirion,
Ac a gadwyd fisoedd hirion
  Er fod myrdd o flode byw.

Syllai ar y rhos gwywedig,
  Gwelwach aeth ei gwelw wedd,
Megys golwg y siomedig
  Pan syrth gobaith idd ei fedd;
Fel yr haul ar fore dylaidd,
Gwenodd wên a ddarfu'n bylaidd;
Ar ei gwyneb trist, angylaidd,
  Angau roddes wên o hedd.

Daeth yr holl leianod santaidd
  Yno gyda goleu'r wawr,
Ac o dan y llwyn garlantaidd
  Rhodded Morfudd dlos i lawr.
Ond mae un yn crwydro, crwydro,
Fyth â'r stormydd oll mae'n brwydro,
Fyth mae'n ceisio'r beddrod llwydro
  Lle rhoed Morfudd dlos i lawr.

* * * * * * * * * *

DEIO 'R GWAS A BETTI 'R WAEN.

(Yn ol "Abner and the Widow Jones," Bloomfield, a chwedi ei chanu yn nhafodiaith Dyffryn Clwyd.)

"Wel! gafr a'm 'sgubo'i, dene ben;—
  Wo, Captyn! hel dy hegle 'mlaen;
Mi af y fory, doed a ddêl,
  I drio'r weddw bia'r Waen.

"Am wedd o 'bolion teirblwydd clên,
  Ma' mistar braidd yn cadw swn,
A 'ngwas i, mi'r wyt ti'n rhy hên
  I ddim ond myn'd yn fwyd i'r cwn.

"On' tawn i'n medru 'hennill hi,
  Mi cadwn di rhag tro mor arw;
Caet gerch a phorthiant iawn gen i,
  A byw—wel, wel, nes byddet farw!

"Ai tybed rhaid dy saethu di,
  A chwalu d'esgyrn, ol a blaen?
Na raid, myn gafr! pe 'nghrogid i—
  Os medra'i ennill gwraig y Waen!

A ffwrdd a fo, a'i glôs pen glin,
A'i wascod lewis newydd spon;
Fu Dei, wrth groesi draws Cae Llin,
Yrioed mor dwt a'r nosweth hon.

A dechre deffro yn y man
'Nae'r cariad yrre Ddei o'i go',
Pen ddaru streuon clepie'r llan
Gynt beri i Fetti 'wrthod o.

Ond p'run oedd Betti, ar y slei,
Yn ddistaw bach, 'rol claddu'r gŵr,
Yn codi'i bys, fel tae, ar Ddei,
'Does neb a feder dd'eyd yn siwr.

Sut bynnag, fel 'roedd Dei yn hel
'I brennie traed ar draws y fron,
Mi 'gwelodd Bet, a'i gwyneb del
Oedd weithie'n sad ac weithie'n llon.

Mi glywe Betti swn 'i droed,
A fynte'i hun ar hynny'n d'eyd—
(Aeth hithe'n gochach nag erioed)—
"Hei! Betti Gruffydd—sut ma'i'n gneyd?"

A chwedyn hi roth hanner tro,
Ond colli'i gwynt y teimle'i hun;
A phengam ffreue'r adarn to
O'r bargod tew, wrth weld y dyn.

Mi 'steddodd Dei yn ddi-ymdroi,
A phenderfynnodd, clên ai croes,
I ddeyd 'i feddwl, doed a ddoi,
'Ran, dene'i ffordd ar hyd 'i oes.

Mi gydiodd yn 'i llaw hi'n dynn—
Mi ddalie'r fainc gryn wyth ne ddeg—
A dalltodd Betti gyda hyn
Fod Deio am roi cynnig teg.

O Betti anwyl! gad i mi
Ga'l d'alw fel'na 'rol 'mi ddod,
Ran, er nad fi y'th bia di,—
Ar bwy bu'r bai?—fi 'lase fod!

"A'th hynny, do, ond, diawch! mi d'rewis
I feddwl eilweth, a 'bre fi,—
Os prioda'i byth, y neb 'na'i ddewis
A fynna'i'n wraig—be ddyliet ti?

Pan oeddwn i, brynawn ddy' Llun,
Yn troi taleri'r hen Gae Glas,
Deng mlynedd, 'berwn wrthyf f' hun,
Fu's yn yr Hendre Ddu'n ben gwas.

"A rwan, dyma Fetti'n rhydd—
Mi alle nghofio fi o hyd—
Mi ceris hi am lawer dydd,
Be ddaw? 'Does w'bod yn y byd!

"'Ran, hwrach 'r eiff y tipin tir
Sy' gynni'n llanast llwm di lun,
A hithe'n dlottach cyn b'o hir,
A cholli'i chartre 'neiff 'i hun.

"Ac hefo'i thy a'i thir 'i hun,
Mor daclus fydden ni yntê!
A phwy gae Fetti ond y dyn
A'i cadwe ac a drine'r lle?

"A 'ngeneth wen i dene pam
Y dois—nid fi ddoe i ddim byd,"
Mi gochodd Betti fel y fflam,
A 'dryche ar y llawr o hyd.

Mi roth 'i phen as ysgwydd Dei,
Dan sobian yn 'i balchder synn;
A medde fynte, "Bet! mi 'nei
'Y nghymryd!"—dan 'i gwasgu'n dynn.

Am gwilidd soniodd Bet, ond be
  Oedd 'nelo cwilidd hefo rhei
Na 'naen ddim ond peth yn 'i le
  Yn weddus, megis Bet a Dei?

A thwmodd Deio at 'i waith,
  Wrth feddwl am 'naill beth a'r llall,—
"Mi 'dweunost Captyn?—wel, y ffaith
  'Di fod o'n myn'd yn hurt a dall.

"A phe cyttunwn i a th'di
  I fyn'd yn wr a gwraig yn fuan,
Ni fedret byth mo 'nghymryd i
  A gwrthod lle i Gaptyn, druan?

"Mi prynna i o— cheiff 'run ci
  Byth 'siawns i larpio'r fath hen ffrynd;
Fydd o ddim byw'n hir iawn, ond mi
  Geiff gwbwl chware teg nes myn'd.

"Wrth garthu rhych ne agor cwys,
  Mi fydde Captyn, deyd y gwir,
Yn myn'd yn drin-gar wrth 'i bwys,—
  Fu 'rioed 'i well a'i draed ar dir!

"Mor ffres a 'deryn fydde fo
  Wrth fyn'd i'r maes ben bore gynt;
A chwedyn, dan y drol, ar dro,
  Mi dynne, 'ngwas i! tel y gwynt!

"Mi fuo'n geffyl rhadlon, braf,
  'I flew o'n llyfn a'i 'lode'n syth;
Mi ae fel cloc drwy gydol dydd,
  Be? chwip?—ni fydde'i heisio byth.

"Mi g'dawd o dan y drol un tro
  Ar ol dadfachu'r lleill bob un,—
Mi 'drychodd mor druenus, do,
  A chwedyn, a'th a'r llwyth 'i hun!

"On' tawn i'n dal drw'r nos i ddeyd,
  Ddown i ddim i ben 'run mymryn cynt;
Ond, Betti, d'wed be w'ti am 'neyd,
  Ne waeth 'mi heb ddyfetha 'ngwynt.

"Cym' fi a 'ngheffyl ne 'nte baid,
  Mi gest y gwir, dim mwy na llai,
A gwir fâg wir, ma' hynny'n rhaid,—
  Os heua'i wenith, gwenith ga'i."

"Ie, Dei, ond meddwl am y stŵr
  A godith pobol, a'r chwedleuon,
Er, hwrach, wedi 'mi gael gŵr,
  Na ddylwn wrando'u stŵr na'u streuon.

"Mi wn am danat ti'n dda iawn,—
  Mi 'd'faris d'wrthod lawer tro;
Wn i ddim etto sut y g'nawn,
  Ond am 'rhen Gaptyn, ty'd a fo."

"Wel, bendith itti 'ngeneth wén!"
  'Bre Dei tan neidio ar 'i draed,
'Ran, 'roedd hi'n myn'd yn hwyr dros ben,
  A chychwyn tuag adre 'naed.

A braich y' mraich, âg ysgafn droed,
  A'th Bet i ddanfon Dei gryn gwrs;
Fu dim dau dderyn, naddo 'rioed,
  Mor lón a nhw tra'n myn'd trw'u 'sgwrs.

Mi g'reuddodd Dei i'r Hendre'n llón,
  Ond pan yn nrws y gegin lanweth,
Mi 'na'th fath wep, a chêg mor gron—
  'Roedd raid i Gaptyn gychwyn dranweth!

"Wel, wel," 'bre Dei, "waeth pryd daw'r tro
  I'w ladd, fydd arno ddim i chi;—
'Does dim i'w 'neyd ond myn'd a fo,
  Fel tae, os na chym' Betti fi."

Gadawse Fetti'n hwyr y nos,
  Ar hanner gaddo, fel pe tae,
Ond cin bod haul yn g'leuo'r rhos,
  'Roedd Dei drachefn yn croesi'r cae.

"Be 'tae hi'n troi a 'ngwrthod i?"
  Sibryde Dei, bron myn'd o'i go',—
"Be fydd 'rhen Gaptyn dda i mi—
  Heb wraig na thir, be 'na 'i â fo?"

O gamfa i gamfa, gwrych i lwyn,
  Y rhoncie Dei drw'r branar blin,
Dan gyfri 'i bres, a 'wysg 'i drwyn,
  Ai weithie i ddwr at ben 'i lin.

"Mi geisia fenthig!" ebre'n synn—
  "Captyn! rhaid i Bet d'arbed di,—
Gre dures glên!—be', benthig cyn
  Cael gw'bod ddaw hi'n wraig i mi?

"'Di merched ddim am siarad plaen,—
  Mi gadwa'i'n lle sut bynnag 'r eiff hi;
'Na'th hi ddim gaddo rhag 'i blaen,
  Er hyn, mi fentra ddeyd y g'neiff hi.

"On' tra b'dda i fan yma'n llercian
  Ne wibio fel rhw hurtyn ffol,
Mi all 'rhen Gaptyn orfod hercian
  I ffwr'! Mi gwadna i hi'n f'ol!"

Drw' rwbel tew o ddwr a chlai
  Y scawtie Dei o chwith i dde;
Pe'n ddyn a'i gariad hanner llai,
  Mi chwilse, siawns, am lanach lle.

Daeth bore braf, a thán 'i chwys,
  'Roedd Dei'n branaru Pant y Wrach,
Pan wrth 'i fistar, hefo brys,
  Y mentrodd ddeyd 'i secred bach.

Mi ddechrodd arni'n berffeth ffri—
" 'Dwi am briodi—'sgalla'i—'n fuan,
A mistar, deydwch wrtha i,
Faint gym'rwchi am 'rhen Gaptyn druan?

" 'Ran, neithiwr, gaddodd Betti'r Waen,
Bron iawn, y cymre hi fi'n ŵr;
'Di'r hen geffylyn werth mo'r ddraen,
Ond eisio 'i arbed s'gin i'n siwr."

"Be? Captyn? Dei! myn diawst i, 'does
Dim siawns y tâl o fawr i mi;
Ma'r hen bry bron ar ben 'i oes—
Mi gwertha'i o'n rheit rhad i ti."

Daeth amser 'madel gyda'r nos,
A thalwyd cyflog Dei yn llawn,
Ac ebre 'i fistar wrtho—"Dos
A Chaptyn, was—pob peth yn iawn.

"Ma' itti groeso 'honno fo,
'Ran, bu'st yn was da iawn i mi;
'Dwi'n amme dim na 'nei di'r tro
Yn ŵr y Waen—lwc dda i chi!"

Mi ddôth y m'rynion ar u râs
Dan chwifio ffedog, llaw, a het,
I ganu ffarwel â'r hen wâs,
A deyd lwc dda 'ddo fo a Bet.

Mi chwifiodd ynte 'i het wrth hel
'I dacle 'i gid, a rhedodd twrr
O blant, dan weiddi, " Dei, ffarwel!
A Chaptyn, ma' nhw'n myn'd i ffwr'!"

A thoc mi ddoed i ben y fron
Gyrheudde i lawr at ddrws y Waen;
A medde Dei, dan wenu'n llôn,
" Ty'd, Captyn, gad 'ni fyn'd y'mlaen."

Mi cwarfodd Betti nhw amor fwn,
  A 'gorodd ddrws y stabal fawr,
A chynted tynnodd Deio'r ffrwyn,
  Gorfeddodd Captyn ddall i lawr.

Di Fuddugoliaeth! o'r llawryfon
  A gedwi i bobol wych eu grven,
O, arbed un, o blith eu llyfon,
  I Ddeio'r gwas a Betti'r Waen!

* * * * * * * * * *

GWLAD Y GAN.

Cyhoeddwyd y ddau ganiad blaenaf o'r ddychangerdd hon y' "NGHYMRU," *y caniad cyntaf yn rhifyn Rhagfyr, 1896, a'r ail yn rhifyn Ebrill, 1897. Cyhoeddwyd hi wedi hynny y'* "MHAPUR PAWB," *a thrydydd caniad wedi ei chwanegu atti. Yr wyf yn ei dodi yma am fod amryw yn dymuno ei chael i gyd hefo'i gilydd.*

Y CANIAD CYNTAF.

Fe'm ganed i'n Hen Wlad y Menyg Gwynion,
  Gwyllt Walia, Cymru Wén, neu Gymru Lân;
Fe'i henwir hi wrth fel bo tuedd dynion,
  Neu'n llawer amlach fel bo odl cân:
Nid dyna'r oll o'i henwau chwaith, can's da oedd
  Gan rai ei galw'n Wlad y Breintiau Mawr,
A Gwlad y Bryniau, Gwlad y Cymanfaoedd,
  A Gwlad yr Eisteddfodau; wele! 'n awr
Y mae—wrth gofio, Gwlad y Gân a'r Cenin—
Ei henwau amled bron a rhai cyw brenin.

Mae'i beirdd lliosog megys—megys—megys—
  Wel, megys dail yr hydre'n Vallombrosa—
(Mae hon, gan henaint, yn gymmariaeth fregus,
  Ond am gywirdeb, hi'n ddiau 'di'r 'gosa');
'Does lán na phentre heb ei fardd a'i lenor,
  Y naill " o fri " a'r llall yn " wych " gyfrifir—
Mi hoffwn wel'd y gwron a ddarllenno'r
  Cynnyrchion oll, a byw—fel tae, yn ddifyr;
A wnel heb—(gwyddoch be'), rhoer iddo bob
Rhyw glod a roed hyd hyn i 'fynedd Job.

Gan na chae'r beirdd gynt yn yr Eisteddfodau
  Mo orsedd clod yn union fel dymunen',
Hwy ddychmygasan' luaws o ddefodau,
  A gwnaethan' Orsedd iddyn' hwy eu hunen;
Prif gampau'r Orsedd ydyw gwersi 'i rheithiau,
  Hi fydd gywirsail pan fo'r glec yn galw,
Gwna'r troi'i chysylltu gydag arswyd weithiau,
  A thal hygarsyw (er mai camp go salw
F'ai honno); felly 'mlaen ceir mynd yn nes
Eir drwy bob gair ag ynddo g, r, s.

Drwy gymmorth gau ffilolog (cofiwch swnio
  A dallt y gair hwn megys petych Ffrancod,—
Ys gwn i ellir drwy ryw foddion bwnio
  I bennau gwyr y wasg, a beirdd, a chrancod
Fod rhaid i'r iaith Gymraeg, fel pob iaith, dyfu?)
  Drwy gymmorth gau ffilolog rhith-ddysgedig
A brofai boppeth fel y bae'n deisyfu,
  Cawd hyd i swydd hynafol, gysegredig,
Archdderwydd, math ar farddol dad gyffeswr—
(" Un wnai eirch derw," meddai rhyw broffeswr).

Mi 'dwaenwn un Archdderwydd tra defodol
  Na 'steddai byth – o leia', ni chadd gader
Erioed;—gwr da'n ddiau, a chydwybodol,
  A gredai Iolo fel y credai'i bader;
Ei wallt a'i lais, y ddau yn llaes, gadwynog,
  Oedd brif o'i gymmwysderau, mae'n ddi-lys;
Ni wnaeth erioed beth gwell na lladd ar "lwynog,"
  Na gwaeth na thrwsio Salmau Edmwnd Prys;
Fe fedrai Prys Gymraeg diail, a chwipyn
Y rhaid cyfaddef, meddai'r Derwydd - dipyn.

Fe ddaeth ryw ddydd i bennau'r beirdd ('roedd yno
  Ddigonedd o le gwag) nad ydoedd maint
A bri eu Gorscdd ddim yn llawn a chryno
  Heb wisg i bawb, yn ol ei radd a'i fraint;
Fe gaed huganau glas a gwyrdd,—rhaid adde
  Mai cyson fu'r madrondod yn ei gais
I ddewis lliwiau weddai i bob gradde—
  Y cwestiwn yw, p'run wyrdda'r bardd ai'r bais?—
Rhoed i'r Archdderwydd benwisg bigfain arw,
Ddigantal, ac fe'i gwisgodd—a bu farw.

Wrth fraint a defawt, penwyd ei olynydd
  Ac ni fu son am ddim ond un yn pwdi;
Fe waeddai crwt o Sais ar ochr mynydd
  Y Gogarth—"Dad! see Punch up there? where's Judy?"
Ni wyddys beth lefara'r bardd os dywed
  Neb wrtho ddweyd o'r estron air cyn erched—
Fe ddwedodd unwaith, do'n wir, fod o'n clywed
  Pêr "swn y delyn yn sandalau" merched;
Beth f'ai byddaru'r crwt â swn "Niagara?"
O bob rhyw gosp, fe fyddai hon tua'r hagra.

Ac fe geid berw croch a thwrf Niagara
   Heb fyned " Dros y don " a'i lluwch aflawen,
Mewn rhes o ryw englynion dynnai ddagra'
   O lygaid Cymro garo'i iaith a'i awen ;
Ac oni fyddai hynny ddigon caled,
   Darllenner " Ber-awdl " eisteddfodol hefyd—
Mae honno cyd a'r " Flwyddyn," a chyn saled
   Y gwnai'r gwrandawr a phetae arno glefyd ;
Chwaneger toddaid (er mwyn lladd y lleban)
Ddwg " dyrau " ddwywaith y'mhob un o'r chweban.

Mae dyddiau'r pethau hylwys, hoywliw, hylon,
   A gwiwlon, gwiwlwys, wedi darfod bron ;
Ceir ambell un o gwmpas yr ymylon
   Yn canu i'r " Eisteddfod hynod hon ;"
Ond geiriau fel " nos-dirol anhawsderau,"
   Neu fel " Crist-debyg wron " bia'r maes ;
Gwneyd hyn yw'r pennaf oll o'r cymmwysderau,
   Oddigerth, hwyrach, wisgo'r gwallt yn llaes,
A mynd trwy arholiadau mewn gwybodaeth
Am lyfrau na phrynn neb ond drwy orfodaeth.

'Does ryfedd fod y beirdd mor ddiramadeg,
   A difarddoniaeth o ran hynny, canys
Pwy glywodd son am wenith unrhyw adeg
   Yn tyfu mán na heuwyd dim ond manus ?
Er engraipht, 'studio awdl ar " Glawdd Offa,'
   Ei geiriau, hwyrach, o'r tu yma'r clawdd,
A'i phriodebion, druain, am y cloffa,
   Oll o'r tu arall ; na, nid gorchwyl hawdd
Yw dysgu iaith yn gywir oddiwrth un
Aeth yw 'scrifennu cyn ei dysgu 'i hun.

Mae'n wir fod Fyrsil gynt wrth ddechreu prydu
 Yn dwedyd "canaf" (yn y gwreiddiol *cano*,
Os ydyw'm Lladin i yn peidio rhydu—
 Sut bynnag, gwn, chi welwch, beth am dano);
Am hynny barnodd un o'r beirdd Gorseddol
 Y medrai yntau ganu arwrgerddi,
A chanodd amryw bethau hir ryfeddol,
 (O char ei wlad, gwael na ddistewai erddi):
Ond ni wneir rhigwm maith o'r math trwstanaf
Yn gerdd awyrain â'r ymadrodd "canaf."

Mae gan un bardd gryn ddeuddeg o gadeiriau,
 A llawer mwy na hynny o genfigenwyr;
Mae'n wir ei fod o'n gawr am glecian geiriau,
 Ond amlach ei gadeiriau na'i ddarllenwyr;
Un arall sydd a'i esgyll yn ymledu
 Nes swyno'r beirniaid agos hyd wirioni,
Ei bennaf fai yw fod o'n cwbwl gredu
 Fod rhaffu llawer 'run peth a barddoni;
Er, eddyf yntau weithiau yn ei gân,
Yn onest braidd,—"trugaredd wnaiff y tân."

Un eto gân, ac eiddo'r Canol Oesau
 Yw'r orgraff ddilyn ef i raddau pell;
(A ddaw i'r orgraff derfyn ar ei chroesau,
 Amgen na'i gwneyd yn waeth a'i galw'n well?)
Fe gân—yn awr, gofelwch am eich genau—
 Am "sidan-awelon" (frifodd neb, gobeithio?)
Yn fynych italeiddir y llythrennau
 I ddangos y Farddoniaeth a'i pherffeithio;
Rhyfeddswn innau, fel y gwnaeth y nef,
Pe clywswn "delyn" ganai "anthem gref."

Nid dyna chwaith yr oll o ryfeddodau
  Y beirdd, mi fedrwn nodi rhai myrddiynnau
O bethau rhyfedd, gyda !-au
  I ddangos eu rhyfedded ; mae'r testynnau
Yn fynych iawn yn llawn o ddiwinyddiaeth,
  A metaffyseg, dim byd, ac athroniaeth,
Morwriaeth, gweniaith, ochain, a seryddiaeth,
  A phoppeth drwy'r bydysawd, ond barddoniaeth
Am iaith, mae'r beirdd yn hyn yn fwy o drethwyr
Ar 'fynedd dyn na phawb, ond y pregethwyr.

Aeth nifer mawr " tuhwnt i'r llen " eleni—*
  A gwae eu dod yn ol o'r fro gyfrinol ;
Y flwyddyn nesa' ceir, mae'n debyg genni,
  Draithodau ar " Frawdoliaeth Gyffredinol : "
Pwy fyth ar ryw gynghanedd feder blethu
  Y ddeuair sydd hyd seithsill yn ymestyn,
A rhaid fydd gwneyd rhag ofn i rywun fethu
  A dirnad beth a ddichon fod y testyn ;
Peth câs yw darllen awdl heb un syniad
Beth oedd ei thestyn hi ar ei chychwyniad.

Mae meddwl am y darnio a'r llurguno
  Fydd ar yr hen Gymraeg bron iawn a gyrru
Y sawl a'i câr i ddeisyf a dymuno
  Cyflafan arall. Gwarchod ni, 'r pentyrru
A fydd ar eiriau gweigion at eu gilydd,
  A'r difrod erchyll wneir ar ryfeddnodau :
Ac wedyn, wrida neb o'r beirdd gan gwilydd,
  A chaiff un gadair am ei holl bechodau ;
Ond hwyrach na cha'r wlad mo'r traithawd gorau,
Os felly fydd, bendithier y pwyllgorau.

---

* Flwyddyn Eisteddfod Llandudno (1896) y gwnaed y gan hon

Rwy'n byw y' Ngwlad y Gân, fel d'wedais gynnau,
  Ond, 'rhoswch—Enid! onid heno, dywed,
Mae'r prifardd Pendew'n dyfod a'r rhimynnau
  A eilw'n "Awdl," gael i mi eu clywed?
Ai ê? O, 'r nefoedd! dacw fo ar y gair—
  Beth? clo ar y ddrws y cefn? Wel, brysia agor;
Mi ddof yn ol y' mhen dwy awr neu dair,
  (Aed ef a'i awdlau—hym!—os erys ragor);
Dwed wrtho, Enid, 'dwyf fi ddim yn iach—
Mi af i'r dre i weld y "ffyle bach."

YR AIL GANIAD.

Er gwaetha'r cwbwl, 'rwyf yn byw a chanu—
  Nid ar fy nhir fy hun ychwaith, ysywaeth—
(Ni feddaf lath o dir, er mod i'n hannu
  O deulu gynt fu enwog am ei gywaeth);
A byw go fain i Gymro yw llenora,—
  Ni chai gefnoctyd ond un arwynebol
Pe d'wedai'i feddwl yn yr iaith ragora'
  Os na thrydd at "lenyddiaeth gyfundebol;"
Os hynny wna, bydd "awdwr dylanwadol,'
A'i ganmol wna pob papur bach enwadol.

Wrth feddwl am bapurau, mae digonedd
  Ohonyn' hwy ar hyd a lled y wlad;
Ni fynnwn i gynhyrfu mo'u digllonedd,
  Can's enbyd fyddai hynny, pwy a wad?
Peth eitha fyddai llochi'r golygyddion,
  Ond dweyd y gwir a raid i mi, pe digien;
Am add yr iaith 'does odid well cigyddion,
  A chofio 'u bod yn cael cryn ddeg ar hugien
O sylltau yn yr wythnos am eu gwaith
Gan rai ŵyr lai na hwythau a n y aith!

Y'mlaenaf (fel y dywed y pregethwyr),
  Cyfeiriwn (fel y dywed gwyr y wasg),
At waith y golygyddion, prif ddifethwyr
  Grammadeg, inc, a phapur ; penna' dasg
Y rhei'n yw trosi barn papurau'r Saeson
  O Saesneg gweddol i Gymraeg echrydus ;
Mi wn y ffraean' eto fel y ffraeson'
  Am immi fentro dweyd y gwir adfydus,
Ond caraf Gymru gystal ag un dyn,
A dwedaf, dylai ddweyd ei barn ei hun.

Hwy wnan ar ambell fater cartre felly
  (Y golygyddion wy'n olygu'n awr),
A garw dosted hefyd yw'r fflangellu,
  A'r cynnwys bychan gymmer le mor fawr:
Rhaid dweyd "yr ydym eisoes wedi dwedyd"
  Yn lle "dwedasom"—waeth mo'r llawer beth,
Can's nid yw'r peth a dd'wedwyd nemor gredyd
  I undyn ond i 'fynedd mawr di-feth
Y sawl ddarllenno'r oll heb –wel, heb wneyd
Y peth na waeth i mi heb drwblo 'i ddweyd.

Yn nesaf (dyna ddull y pulpud etto),
  Mae gennym i gyfeirio (dyna ddull
Y wasg, a gwae i'r truan a ddywetto
  Ddim yrr ohebwyr hon i dymmer hyll):
Beth ddwedais?—O! mae gennym i gyfeirio
  Yn nesa' peth at waith y gohebyddion;
Maen' hwy fel peten' wedi ymgyngreirio
  I wneuthur a ddylasai'r golygyddion,
Sef gwneyd sylwadau ('n mesur tua throedfedd
Ar ffaith na fesur fwy na chwarter modfedd).

Os digwydd rhywun digon dinod farw,
Yrwan, bobol anwyl! am ohebu;
Fe geir colofnau am y golled arw
(Nid dwl o dro a fa'i eu hystrydebu,
Arbedai dalu cyflog i'r cysodydd);
Yr oedd y sawl fu farw 'n wir Israeliad,
Yn Nasaread, pen pob cyfarfodydd,
Tywysog mawr yn Israel, a chaffaeliad
I'w ardal, a "derbyniwr cyson hefyd
O'r papur hwn" (gnawd ddwyn o hynny glefyd).

Ar ol rhoi hanes maith a thra gwasgarog,
Gweddio mae'r gohebydd yn doredig,
Fo erfyn, "Bydded nawdd y Nef drugarog
I'r weddw a'r amddifaid trallodedig;"
Fo ddywed hefyd, "Gyfaill anwyl, huned,
Nes byddo dorau beddau'r byd yn agor,
A gwyrdd fo'i fedd," deil atti i ddymuned
Cyffelyb bethau, ond ni ddwedaf ragor
Heblaw fod gweddi'n eitha i bechadur
Cyhyd na ddodo hi mewn "newyddiadur."

Pan rydd gohebydd gwrs o'i farn ei hunan
Y' nghylch cwrdd te neu am ryw gwrdd llenyddol,
Bydd amryw yn yr ardal na chytunan',
A dyna ryfel doniau gohebyddol:
Bydd un yn galw'r llall yn anwybodus,
Yn llawn o ragfarn ac o lid maleisus.
'Scrifenna'r "llenor gwych" a'r "bardd hyglodus '
Golofnau i dd'wedyd a ddywedwyd eisys,
A'r "Gol." a dd'wed y' mhen rhyw flwyddyn gron,
"Boed hyn yn derfyn ar y ddadl hon."

Ond wedi'r cwbl, rhaid cael "copi" rywsut,
A chan fod hwn, ran amla, 'n "gopi" rhad,
Wyr gŵr y papur newydd yn ei fyw sut
I dalu am newyddion tref a gwlad;
A thyna'r holl bapurau Seisnig, wel,
Mae'r rheini'n cwbwl loffa pob newyddion,
A rhatach fil na thalu am eu hel
Yw talu tipyn bach i gyfieithyddion;
Os papur Sais dd'wed "John Jones sang," peth anodd
Cael papur Cymro heb "John Jones a ganodd."

Ffordd dda i ohebu yn llwyddiannus ydi
Disgrifio'r lle fel "pentre bychan tawel,
Yn gorwedd rhwng mynyddau llawn mawrhydi,
Màn trwy y gwyrdd-goed troella'r dyner awel,"
Neu ddweyd "anaml bydd neb oddiyma 'n curo
Wrth ddor eich papur clodwiw am dderbyniad,"
A mynd y' mlaen i draithu ac egluro
A fyddo 'ch meddwl chwi eich hun a'ch syniad
Am hyn a'r llall, ac eitha peth, ran hynny,
Yw son am "sychu'r 'sgrifbin" wrth derfynnu.

Os na cha'r druth (gobeithio y maddeuwch
I mi am beidio galw'ch gwaith yn llythyr,
A chredu'r ydwy' rywfodd nad amheuwch
Fod eisieu parchu'r *gwir*, fel dwed y 'Scrythyr)
Os na cha'r druth "ymddangos," fel y dwedir,
Y' mhen yr wythnos, peidiwch digalonni,
'Does wybod ar y ddaear na chaniedir
I'r byd y' mhen y mis gael peth ohonni,
Can's mae yr ystyr wir i'r "dydd o'r blaen"
Ran amla'n fis neu ddau—na faliwch ddraen.

Ond dyna, hwyrach, ddigon am y tro,
Rhag ofn i ryw ohebydd daro arna 'i—
Er nad wy' ddim yn barod, gwyped o,
I ddilyn Keats er plesio'r gŵr a'm barnai;
Ond waeth cyffesu'r gwir i gyd na pheidio—
(Ac mae cyffesu 'n lles i'r enaid, meddir)—
Egwyddor a grammadeg! 'rwy'n ocheneidio
Fod cyfraith gwlad yn dweyd "a laddo a leddir,"
Rwy' newydd edrych dros y "newyddiadur,"
Ac, wel, mae pen ar 'fynedd pob pechadur.

Y TRYDYDD CANIAD.

O, Wlad y Gân a'r Enwad! pwy na'th welai
Yn fyg a chain (sef ydyw hynny, hardd);
Bu Natur hael yn afrad pan y'th wnelai—
Peth od na faget weithiau ambell fardd!
Y mae dy hanes hefyd, pe'i 'scrifennid,
Yn llawn o yspryd ac o ymdrech arwyr,
Mae'n hanes allai ddeffro 'r nwyd gynhennid
A wnai ein tadau gynt y fath wladgarwyr;
Gwladgarwch heddyw sy lawforwyn masnach—
Mae'r Cymro'n caru 'i iaith a'i wlad yn Sasnach.

A gwr rhyfeddol yw Gwladgarwr heddyw,
Hynafol iaith ei dadau sy'n ei swyno,
Fo ddwed o ddifrif mai o Omer deddyw,
A phaid a'i siarad rhag ofn iddo 'i d'wyno;
Fo ddywed hefyd ambell waith dan wenu
Mai dyma'r iaith siaradai Adda ac Efa,
A dwed mai hi fydd iaith y gorawenu,
Gan bob rhyw sant o fewn y nef gartrefa;
Os felly, i'r fan arall yr aiff e',
On'te fe ddysgai siarad iaith y lle.

Fo ddwed na ddylid meddwl am benodi'r
Un dyn i swydd y' Nghymru oni b'o
Yn medru iaith y bobl y gosodir
Rhyw ran o'u busnes dan ei ofal o;
Os digwydd rhywun wneuthur tro mor wrthun,
Fe ddaw'r Gwladgarwr, a chan hanner fygu,
Fo ddwed y drefn yn llym a chwerw wrthyn',
A thwng fod Cymru wedi ei dirmygu;
A phan êl adre wed'yn bron na wyla
Ar *couch*, mewn *sitting-room* yn *Saxon Villa.*

Fo aiff yn syth i gwrdd y *School Board* wedyn—
Fo yw'r cadeirydd (er nas gŵyr neb pam),
Ac wedi cael y gwynt o dan ei edyn,
Fo ddwg gynnygiad i gondemnio'r cam
A wnaeth y rhai bennododd Sais uneithog
I swydd y' nghanol gwlad Gymreig ei thafod;
Ar ol i amryw siarad Saesneg creithiog
O blaid y cynnyg, gan ei drin a'i drafod,
Fe ddyry pawb ei lais o du'r cynnygiad,
A pheth ond gwladgar ydyw'r fath ymddygiad?

Y' mhen rhyw fis y *Board* drachefn gyferfydd
I ddewis athro newydd ar yr ysgol,
A dengys yn lled eglur cyn y derfydd
Ei fod yn cwbl ddallt y pwnc addysgol,
Can's dywed y cadeirydd faint a gais
Y lle, a dwed fod eisieu cryn ragoriaeth,
Ac os ceir Cymro cystal gwr a Sais,
Fo ddwed y dylai'r Cymro gael blaenoriaeth;
Ond rywfodd, Sais unieithog a benodir,
A'i gymmwysderau i'r cymylau godir—
(Ac yno yn ddiau 'r arhosan' hwy—
O leia', welir byth mohonnyn' mwy).

Ond os gofynnwch i'r Gwladgarwr dwyfol
  Paham y rhoes dros ŵr un iaith ei lais,
Fo ddwed nad ydych ond gwladgarwr plwyfol,
  Mai cadw Cymru i'r Cymry yw eich cais;
A phe gofynnech sut y dichon gŵr
  Na ddeyll air o iaith y plant, eu dysgu,
Fo ddywed ich' y gellwch fod yn siwr
  Nad oedd y *Board*, pan wnaeth ei waith, yn cysgu;
Wrth gwrs, chwi fynnech amme'r atteb gwammal,
Ond—wel, mae'r gwallco'n methu cysgu'n amal.

Drachefn, fo aiff i gwrdd y Cynghor Tref
  (Neu'r "Cynghor Trefol," chwedl y "newyddiadur"),
Ac yno etto fo a gŵyd ei lef
  Gan dreisio iaith ffasiynol y Pennadur;
Bydd yno eisieu gwr i hel y dreth,
  Neu gadw golwg ar fudreddi'r dre,
A'r Gwladgar etto ddwed mai mawr o beth
  Yw pennu gŵr fo gymmwys at y lle;
Ond dyna yw'r cymmwysder goreu allan—
Rhoi uwch y bobl swyddog na ddeallan'.

Cyn hir, dwed Sais fod Cymru'n ymseisnigo,
  A bod yr iaith Gymraeg yn prysur farw,
Ond gwyliwch, dyna'r Gwladgar yn ffyrnigo,
  Gan ddechreu curo ar y Sais yn arw;
Mae'r hen Gymraeg, eb ef, yn gref a hoyw,
  Ac ni fydd marw tra f'o mor a mynydd,
Mae arni heddyw olwg fil mwy gloyw
  Nag a fu gynt, rhagorol yw ei chynnydd;
Y mae 'n ei siarad filoedd o drigolion,
A'i dysgu 'r ys i'r plant yn yr ysgolion.

Ni ddwed y gŵr pa sut gall hyd yn oed
  Y Sais caletta'i wyneb dan yr huan
Addysgu iaith nas gwybu hi erioed—
  Ond beth sy wnelo hynny a Chymru druan?
Y sawl a fynno'i alw yn Wladgarwr,
  Ni raid i hwnnw geisio bod yn gyson,
Dim byd ond gwybod enw ambell arwr,
  (Dim draen o bwys am beth y bu'n ymryson),
Son am y "cymmwysderau" tra thoreithiog
Y sydd bob amser yn y Sais unieithog.

Chwi ellwch draithu'n ddoeth am enwau llefydd,
  A galw 'ch ty yn London House, neu Villa;
Dweyd mai'r Gymraeg yw iaith naturiol crefydd,
  A chodi mân achosion Seisnig tila;
Myn'd i'r Eisteddfod, a dymuno'n dduwiol
  Am "Oes y byd i'r iaith Gymraeg," a throi
I ddarllen maith feirniadaeth go unrhywiol
  Yn Saesneg, nes bo'r bobol yn cyffroi;
Chwi ellwch wneuthur hyn yn lled ddidrwbwl,
A chael eich cyfri'n wladgar wedi'r cwbwl.

Chwi ellwch fynd i gwarfod politegol,
  (Mae cwarfod, am wn i, yn eitha' iawn,
Mae'n fyrrach beth, ac nid yw'n llai mynegol
  Na'r gair cyfarfod, wedi 'i roi yn llawn)—
Chwi ellwch fynd i gwarfod politegol,
  A sôn am "Gymru Fydd" nes troi yn wyrdd,
(Os dichon i'ch,—a bod yn rhesymegol—
  Droi'n wyrddach, felly, nag y'ch wrth eich urdd)
Chwi ellwch fynd—ond, 'rhoswch hanner munyd,
Gwnaf bennill arall—gwnaiff y tro'r un ffunud.

Chwi ellwch fynd i gwarfod politegol
  A sôn am "Gymru Fydd" nes b'och yn wyrdd,
Sôn am ysgolion Cymru 'n ychwanegol,
  A throi i broffwydo pethau fil a myrdd;
Chwi ellwch wneuthur hyn, a gyrru 'ch arawd
  I bapur Saesneg erbyn boreu drannoeth,
Fe fydd rhyw "bapur clodwiw" 'n ddigon parawd
  I'w throsi i'r Gymraeg—ai doeth ai annoeth—
O, botes eildwym! eitha' ffâr i Gymru,
Mae'n rhattach na chartrefol uwd a llymru.

Peth hawdd yw canu 'n enbyd o farddonol,
  A dweyd na fydd yr iaith Gymraeg byth farw,
A lladd yn gethin ar yr iaith estronol,
  Ei galw 'n fain, a'i thrin fu 'rioed mor arw;
Ac wedi gorffen y barddonol gablu
  Mynd ar eich union, er eich holl fileindra,
I ennill cregin heddwch drwy barablu
  Yr iaith ddirmygech gymmaint am ei meindra
Ond hi 'n ddirwgnach ddigon a lefarwch—
Enrhyfedd aruthr ydyw ffyrdd gwladgarwch!

Os digwydd rhywun ddangos ei wladgarwch
  Drwy rywfodd mwy sylweddol nag areithiau,
Cyhuddir ef yn chwap o hunangarwch,
  A bwrir dirmyg arno ef a'i weithiau;
Os digwydd iddo fod yn ŵr coethedig,
  Neud, crochach fyth fydd crechwen y corachod,
Can's gwag haerllugrwydd hanner addysgedig
  Yw pattrwm ucha' coethder i'r conachod;
A fynno glod Gwladgarwr unrhyw adeg,
Gocheled ddysgu hyd yn oed rammadeg.

Tydi, Wladgarwch! 'rydwyt fel cyfflogyn,
  Mae'th gorff yn fyrr, ond O! mae'th big yn hir;
Ai ti yw "noddfa ola'r dyhirogyn?" —
  'Rwy'n ofni bron y rhaid fod hynny'n wir
O, Gymru anffortunus! pwy a'th wared
  O law y genfaint honno sy'n amlygu
Eu cywir gariad attat drwy ddynwared
  Pob peth y Sais ffroenuchel, gan ddirmygu
Dy holl anghenion di a'th gyfleusterau
Dan rith cyflogi'r "ucha' 'i gymmwysterau"?

Ai oni fyddet lawer iawn cysonach
  Pe peidiet mwyach a'th wladgarol dwrw,
Pe cym'ret siampl ambell bwt o gonach
  A heliodd bres wrth werthu glo neu gwrw,
A siarad dim ond Saesneg o hyn allan—
  Pa waeth 'tae hwnnw 'n Saesneg go dolciedig,
Pa waeth pe dwedai'r bobl na ddeallan',
  Ti gaet eu galw 'n ysgentynnod gwledig;
Ni chai'r Gymraeg—di, gochel beth cyn erched—
Beryglu mo wastadrwydd gweflau 'th ferched.

PENNILLION PAWB.

Y BARDD.

Rhyfeddnodau,
  Ansoddeiriau,
Coed a blodau,
  A chadeiriau;
Ysnodennau
  A medalau,
Cloi llyth'rennau
  Mewn hualau;
Llais fel taran
Grynnai'r Aran,
Gwallt hir, tew,
Fel mwng llew;
Hen iaith Gomer,
Awen Homer,
Gwisg Herkomer—
    Dyna rai o bethau'r Bardd.

Y CANTWR.

Seinfforch a baton a chôr,
  A chân fach ar gopi mawr;
Llais cyn ddyfned a'r môr
  Neu cyn uched a thorriad y wawr;
Safn all ymledu'n hir,
  Gwddf all ymestyn yn hwy;
(Os merch, mae hi'n cani'n bir,
  All hi ddim swnio'r "u," medden hwy);
Croen y sy'n dene sobor,
  Tymer sy'n sydyn fel fflam;
Wastad yn ceisio'r wobr,
  Wastad yn cael y cam,—
    Dyna'r Cantwr.

YR OFFEIRIAD.

Het feddal (rhag brifo'r pen),
  Côt o liw galár tragwyddol;
Cadach a choler wen,
  Angau pob teimlad dedwyddol;
Credu'r peth fynno, neu fethu
  A chredu dim byd, ond rhaid
Gofalu, pan fyddo'n pregethu,
  Am wneyd yn ol credo ei daid,—
      Dyna'r Offeiriad.

Y PREGETHWR.

Gwel, dan "Offeiriad,"
Yn union 'run eiriad—
      Dyna'r Pregethwr.

YR YSGOLFEISTR.

Cansen (un iawn am frifo),
  A phob stwff i grammio'r co',
Darllen, scrifennu, a rhifo—
  A thrwydded—a dyna fo
      Yr Ysgolfeistr.

Y GOL.

Y dyn eilw'i hun yn "Ni,"
  Wyr boppeth o dan y lleuad
Ac uchod, am a wn i,
  I'r diwedd, ac o'r dechreuad;
Basced, siswrn, pot pâst,
  A mwrdrwr o bensil glas,
Yn croesi milltiroedd yn wâst
  A gadael rhyw linnell ddi-flas;
Gelyn naturiol pob bardd
  Ac awdwr fynn anfarwoldeb,
Dyn sydd a'i allu i wahardd
  Yn nesaf i anfeidroldeb
      Yw'r Golygydd.

YR IS OL.

Dyn wedi blino ar fyw,
  Y pennaf o bob rhyw bechadur,
Mae'n rhaid iddo gyfri fel Duw
  Berchennog y newyddiadur
A'r Gol., a'r hysbyswyr a'r clarc,
  A'r twrne a'r pen cysodwr,
A druan, ni wneiff o byth farc
  Ar ddim ond ar ambell athrodwr—
      Dyna'r Is-olygydd.

Y GOHEBYDD.

Rhedeg i ddal y tren,
  Crwydro o gwarfod i gwarfod;
Scrifennu areithiau'n glen
  Y' mhell cyn i'w hanner ddarfod;
Dyn all roi araeth ddwy awr
  I lawr mewn rhyw linnell neu ddwy;
Neu araeth bum' munyd i lawr
  Mewn colofn a hanner neu fwy;
Trwsiwr grammadeg rhai
  A elwir yn wyr dysgedig;
Scrifennwr pwffiadau difai—
  Ambell i waith yn sychedig
      Yw'r Gohebydd.

Y PLISMON.

Y dyn geidw drefn a rheol,
  Ond pan fyddo unrhyw ymryson
Yn digwydd yn un pen i'r heol,
  Bydd o'n y pen arall yn gyson;
Gelyn o galon i dramp,
  A lleidr, a meddwyn, yw ef,
A chyfaill o stumog tan gamp
  I holl gogyddesau y dref—
      Dyna'r Plismon.

Y TWRNE.

Am urddas y gyfraith y mae
  O'n traithu'n fawreddog ei stori,
Ond llwgu er hyny a wnae
  Onibai am y rhai sy'n ei thorri;
Am dd'wedyd ar ddu a gwyn
  Mai chi bia'ch eiddo eich hun,
Cewch dalu, a'r gyfraith a'i mynn,
  Gryn draian o'i werth o i'r dyn.
        Dyna'r Twrne.

Y SIOPWR.

Rhwbio'i ddwy law yn eu gilydd,
  Ymgrymu a gwenu'n llon,
Gwneyd i chwi deimlo cywilydd
  Wrth gael y fath sylw, bron;
Wiw i chi son am drafferthu—
  Estyn pob peth, deyd ei bris,
A chanmol ei rinwedd, a'i werthu
  Rai sylltau o leiaf yn is.
        Dyna'r Siopwr.

Y MEISTR TIR.

Moethau diderfyn, segurdod,
  Tyddynod, bythynod, a thai,
Swyddi di-waith ac awdurdod,
  A'i gyfri'n rhagorach clai;
Parch a gwarogaeth byd,
  A'r cwbl sydd ynddo'n llwyr,
Rhodded hwy iddo i gyd—
  Gan bwy ac am beth, pwy a'i gŵyr ?
        Dyna'r Meistr Tir.

Y FFARMWR.

Codi ben bore glas,
  A gweithio hyd nos heb ffael,
Ymwisgo'n llwm ac yn fras,
  Ymborthi'n brin ac yn wael;
Pesci phesannod yn rhad,
  Gwningod a phetris 'run modd
(Na, wedi'r a'r saethwyr drwy'r wlad,
  Caiff gwpwl o betris yn rhodd);
Peidio rhoi barn drosto'i hun
  Namyn ar gnwd neu ar stent,
Anghofio ei fod o'n ddyn
  A chofio am ddim ond y rhent.
      Dyna'r Ffarmwr.

Y MEDDYG.

Gafael y' ngarddwrn dyn,
  Edrych yn hir ar ei dafod,
D'weyd y daw ato'i hun—
  'Doedd y drwg ar y dechre ond cafod;
Anfon potelaid i'r dyn,
  A blychaid o beli bach, f'ella;
Daw bil wedi hynny, waeth p'run
  Wnelo'r moddion—ai lladd ai gwella.
      Dyna'r Meddyg.

YR ARTIST.

Dyn a gwallt mawr, megis bardd,
  A'i drem agos iawn mor synllyd;
Dotio ar bethau hardd
  A llunio rhai hyll ddychrynllyd;
Cael punt ambell waith am werth saith,
  A saith ambell dro am werth punt,
Ond ran amla' ni phrynn neb mo'i waith,
  A rhaid iddo fyw ar y gwynt.
      Dyna'r Artist.

YR AELOD SENEDDOL.

Gŵr yn gwas'naethu ei wlad
Gan dalu'n ddrud am fyn'd i fyny,
A diodde pob rhyw sarhad
Gan un hanner o'r bobol at hynny;
Agorwr basarau, a hael
Osodwr pob math ar sylfeini,
A thalwr dirwgnach y draul
Y sydd mewn cysylltiad a'r rheini,
Dyna'r A.S.

Y PROFFESWR.

Gwr gwybodusaf y byd,
A'i farnau yn anffaeledig,
Nes dengys oes arall fod hyd
Yn oed yntau yn gyfyngedig.
Dyna'r Proffeswr.

Y MORWR.

Straeon o bedwar cwrr byd,
Iaith, os yw'n gref, y sy'n gryno;
Nabod y ser i gyd,
A chastiau y gwynt, gwnaed a fynno.
Dyna'r Morwr.

Y GLOWR.

Ma'i wyneb e'n llawn o grithe,
A'i iaith e'n lled fras, ond taw sôn,
Os yw e'n sychedig withe,
Myn Jàwl, ma e'n biwr yn y bôn!
Dyna'r Glowr.

Y CHWARELWR.

Gwr distaw a hoff o ganu,
A ffyddlon yw ef i'w gyfundeb:
Ar hindda bydd, braidd am wahanu,
Ar ddrycin, fo red at yr Undeb.
Dyna'r Chwarelwr.

* * * * * * * * * *

DYDD ANGLADD LLEW LLWYFO.

(Ddydd Iau, Mawrth 21ain, 1901.)

'Roedd eira 'r gauaf ar Eryri fàn
Y diwrnod hwnnw, megys mantell wèn,
A haul y gwanwyn, rhwng cymylau'r nèn,
Ar brydiau 'n chwerthin ar yr amdo gàn;
Y' meusydd Mon, a chyda choediog làn
Y Fenai, gwenai gwyrddni 'r gwanwyn mwyn,
A chân aderyn dd'oi o ambell lwyn
Pan ddeuai 'r heulwen grwydyr dros y fàn;
Ond yna llwydai 'r gwawl, ac oddi fry
Y deuai cawod chwern o genllysc mân;
Fe bylai 'r gwynder cain a'r gwyrddni cu
A chŵynai 'r gwynt lle rhoisai 'r edn gân.
Ymryson oedd y dydd rhwng gaua' du
A bywyd ac ysplander gwanwyn glân.

Debycced oedd y dydd i oes y bardd
  Yr oeddym yn ei ddodi yn ei fedd—
  Oes na bu heb ei horiau claer o hedd
A wisgai 'r eira â goleuni hardd,
Oes na bu heb y gwyrddni teg a dardd
  O wresog nwyf ac aspri bywyd; oes
  Na bu heb gwmmwl du ac awel groes.
Ond os, ar ddydd o wanwyn, pan y chwardd
  Addawol flagur mân y bywyd cudd,
Y delo cwmmwl du ac awel lem
  I lwydo 'r llawr a throi y gân yn brudd,
Nid anial gwyw, serch hynny, ydyw'r drem,—
  Mae ambell yspaid ferr o heulwen sydd
A'i gwawl yn troi pob gronyn ôd yn em.

Ac felly, wedi cyfnewidiol hynt,
  Dygasom ef i fynwent Peblig Sant;
  A Natur wnaeth farwnad un o'i phlant,—
Hiraethus gwynfan oedd y' môn y gwynt,
Ac ambell ru, fel ffrwst y dyddiau gynt
  A dreuliodd ef; ac yna cwmmwl du
  Yn dod a myned; eithr pan y bu
Ei ollwng ef i lawr i'r bedd, dros gant
  Y nef ymledodd ffrwd o heulwen lwys
A roes ar boppeth wawr o burdeb llwyr.
  Ai lledrith gwag yw r holl feddyliau dwys
A ddel i'r galon weithiau ? Dyn nis gŵyr.
  Ond dir fod rhagor, wedi cymmain' pwys—
Mae siriol wawr ar ol y pruddaf hwyr.

LLYWELYN AP GRUFFYDD.

——

["*The attempt to secure subscriptions for a national monument for Prince Llewelyn ap Gruffydd has proved a most lamentable failure.*"—PAPUR NEWYDD SEISNIG.]

Mae chwe' chan' mlwydd a rhagor er y pryd
Y cwympodd ef, drwy ystryw ffals a brad,
Dros freiniau cenedl a rhyddid gwlad—
Amlygiad uchaf bywyd yn y byd;
Ac etto, heddyw, wedi'r aberth drud,
Er maint ŷm yn ei fostio am ein dysg
A'n bâs wareiddiad, nid oes yn ein mysg
Ond cysgod o'r edmygedd hael ei fryd
A edwyn wron, ac i'w enw rydd
Ei briod fawl, heb gymmorth undod trâs.
Ond ef, y dewr, dewisodd angau'r rhydd
Yn hytrach na chaethiwed cerlyn bâs;
Pa ryfedd waeled coffa iddo sydd
Gan oes na phiau namyn yspryd gwâs!

Er son am ryddid, pa ryw ryddid yw
Y rhyddid na chydnebydd hawliau dyn
I fyw yn ol ei briod nawd ei hun
Heb roi i arall wasaidd barch, ond byw
Gan wael ddynwared hwnnw? Ai peth gwiw
Yw rhyddid salw gaeth i blygu glin
I'w feistr, ac i fwrw dros ei fin
Ddi-ystyr druth am ryddid dynol ryw?
Ai rhydd yw'r gwr nas gŵyr am aberth drud
Gwroniaid godidocca'i briod wlad?
Ai rhydd yw yntau, ŵyr eu hynt i gyd,
Ond na fynn godi iddyn' wiw goffâd?
Na, dyma ffiaidd gaethion penna'r byd—
A hwy yn rhydd, ni haeddan' mo'u rhyddhad!

Y GWRON.

Llafurwr cyffredin oedd Ned Stryd y Nant,
A chanddo wraig ifanc a phedwar o blant.

Un noson fe godwyd y stryd gyda braw
Gan weiddi fod tân yn nhy'r weddw ger llaw.

" Mae'r plant yn y llofft ! " oedd y gri dros y lle,
"A'r fam wrthi'n golchi 'mhen arall y dre ! "

Fe dorrwyd y ffenest, ac yna'r plant bach
Ollyngwyd gan rywun i'r heol yn iach.

" Pwy fentrodd drwy ganol y tân at y plant ? "
Oedd cwestiwn pob un namyn Ned Stryd y Nant.

Pan drechwyd y fflamau, caed colsyn bach du—
Lle gwag yn nhy Ned a ddangosodd beth fu.

Bu cwest, a bu canmol ar Ned Stryd y Nant,
Wrth gwrs, " cydymdeimlwyd a'r weddw a'r plant."

Fe welwyd rhyw ddwsin o weithwyr, dim mwy,
Yn danfon y gwron i fynwent y plwy'.

Ei hebrwng gan fawrion yr ardal ni chadd,
Can's achub bywydau wnaeth Ned, ac nid lladd.

Grwgnachai'r gwarcheidwaid 'mhen wythnos neu ddwy
Fod gweddw mor ifanc yn faich ar y plwy'.

DWY WEDDI.

— —

Bore Sul,
   Wylo'n hidl,
Gwyneb cul,
   Hir fel ffidl;
Dwfn ebychau
   Am dangneddyf,
Curo'n sychau
   Wnn a chleddyf;
Pawb yn frawd—
   Du a gwyn,
Cyfoethog, tlawd,—
   Duw, rho hyn!

Bore Llun
   (Na ryfeddwch),
Gwae i'r dyn
   Fynnai heddwch;
Rhegwch, dowch
   A'ch dialeddau,
Brysiwch, trowch
   Bob sŵch yn gleddau;
Lawr a'r brawd—
   Du neu wyn,
Cyfoethog, tlawd—
   Duw, rho hyn!

I'M MERCH FACH YN FLWYDD OED.

Angyles fach wen !
Deuddeg o fisoedd aeth dros dy ben,
Blwyddyn heb ynddi ofid na chroes,
Ac etto, pwy draitha dy oes ?
Weithion, ni cherddaist gam,
Ac etto, ti deithiaist hyd
Y cyrhaedd eneidiau mam a thad ;
Ychwaith, namyn "dad" a "mam,"
Nis d'wedaist ti fawr ddim byd,
Etto, pa iaith o'i chyflawnder âd
Draithu a dreithaist ti ?
Mud yw holl ieithoedd y byd i mi
Wrth a gynnwys gair,
Nad yw ei lythrennau onid tair,
Dros dy wefus fach a ddaw,
A threm dy lygad a thro dy law !
Chwardd neu wyla,
Y sain anwyla'
Yw'th lais a dorrodd ar glyw erioed ;
Dysgaist im' fwy nag a ddysgodd oed,
Can's canwyll fy llygad wyt ti,
A chalon fy nghalon wyt ti !

* * * * * * * * * *

Y DIRGELWCH.

Adyn wyf o dan afar
  A galar llym ei golyn ;
Yr enaid grynn hyd ei graidd,
  Nid oes, o fraidd, i'm dwys fron
Funyd llon.   O f' enaid llyth
  Nid â byth gynhennid boen ;
Heb lawen hoen, blin o hyd

Ydyw 'mywyd, a'm huan
A guddiwyd dan bygddu a dwl
Gwmmwl, a fy meddwl, mae
Llwyth o wae yn llethu hwn,
A'r duoer bwn, o'r diwedd,
A ddug fy hedd, ac o f' oes
Cysur a ffoes, nid oes dydd
Dihiraeth o dy herwydd
Ddirgelwch, sydd o'r golwg,
Parth da a drwg, parth Duw draw
Y sy'n neillduaw. Os Ef
A wnaeth y nef, a'n gwnaeth ni,
A roes inni ryw synwyr
Na all ond goleuni llwyr
O'r fath hwyr fyth ei arwain,
O! am y gain wawr a 'mgŵyd
I yrru llwyd haenau'r llèn
Na âd wybod ein diben
Ar ddaiaren! Mor ddyrus,
Helbulus hil, heb ole
O un lle ŷm ni. Llawer
Cred ofer a fu'n peri
Ein denu ni, dwyn ein hâch
I dywyllach, tostach tir
Er ceisio'r gwir—cysur gwael
Ydoedd cael nad oedd y cyrch
Amgen nag ofer ymgyrch!
O! lewyrch bythol lawen,
Tro'th wên, o'r lle 'dd wyt, rho'th wawl,
Gannaid wawl, o'r gwag i'n dwyn.
Er ein cwyn, trueni caeth
Enbydus anwybodaeth,
Neu bethau gwaeth, gobaith gwyn
Fyth ennyn afiaeth ynnom
Nad eiddom yw dioddef
Chwerw hunllef ddychrynllyd
Gwedi y b'o gado byd!

PA LESHAD?

" Canys pa leshâd i ddyn os ynnill efe'r holl fyd a cholli ei enaid ei hun?"

Son yr ydych am gymdeithas,
Baldordd beunydd am wareiddiad,
Haeru fod rhyw amcan uchel
Yr y'ch fyth yn cyrchu atto;
Er ei fwyn yr y'ch yn gwneuthur
Pob amryfal waith a ddichon
Llafur llaw ac ymdrech meddwl;
Er ei fwyn yr y'ch yn codi
Eich hysgolion a'ch heglwysi,
Ac yn adeiladu trefi
Lle mae dynion yn ymdreulio
Mewn prysurdeb diorffwysdra;
Gwneuthur llongau a pheiriannau
Heb rifedi 'r ydych erddo,
A dyfeisio fyth a cheisio
Difa gofod, trechu amser.

Diau, gwych yr y'ch yn gwneuthur,
Dysgu dyn y' mhob gwybodau;
Ac nid drwg yw codi trefi,
C'yd y byddon' lân ac iachus;
Gwych yn ddiau, drwy ddyfeisiau,
Ddofi gwyllt elfennau anian,
Ond yn awr, mynegwch immi
Pa beth ydyw'r amcan uchel
Y mae cymmain' llafur erddo.

Meddech chwithau, " Codi dynion,
" Gwella'u moes a chlirio 'u deall,
" Gwneuthur bywyd ar y ddaiar
" Yn ddedwyddach a rhagorach."

Dyna amcan bendigedig,
Cyd y byddoch ffyddlon iddo!
Eithr, sefwch ennyd fechan
(Dir nad êl y byd yn deilchion
Herwydd yspaid ferr o seibiant),
Syllwch ar y gwae yr ydych
Yn ei beri, ac ymbwyllwch,
Chwi, y gwladofyddion medrus,
Chwi, athrawon a dyscawdwyr,
Chwithau'n anad neb, offeiriaid.

Onid yw eich mall ystrywiau
Yn cythruddo gwŷn cythreulig;
Oni raid, i'ch diogelu
Yn eich breiniau a'ch esmwythyd,
Feithrin pob rhyw ffel gyfrwystra,
Fagu pob rhyw drais a gorthrech;
Chwi ni ruswch yrru dynion
Lu i dywallt gwaed eu gilydd;
Po anfattaf fo'r gymhelri,
Crochach fyth a fydd eich baldordd
Am "anrhydedd" a "gwareiddiad."
Chwi, o mynnwch godi dynion,
Sut y dichon ichwi oddef
Yn y druan wlad yr ydych
Mor eiddigus dros ei hurddas
Bob rhyw fryntni a thrueni
Nas gŵyr anwar mo'u cyffelyb?

Os dyrchafu dynion ydyw
Amcan penna'r addysg uchaf,
Onid bach yw ol y dynion
Sydd yn ffynnu dan eich dwylo,
Ac yn caffael y llawryfon
Uchaf a'r anrhydedd pennaf
Y gall deall byd eu rhoddi?

Os y mynnech wneuthur bywyd
Ar y ddaiar yn rhagorach,
Oni pheidiech ag ymryson
Ac ymgecru 'nghylch dychmygion
Res, yr ydych yn eu galw
Wrth yr enw athrawiaethau—
Ymgais dyn i ddodi cylchau
Bach ei feddwl terfynedig
Am y sydd yn ddiadnabod !
A thra'r ydych yn ymdderu
Gyda'ch gilydd, y mae'ch brodyr
Yn dioddef mewn trueni,
Ac yn gruddfan am ollyngdod
Rhag y drwg nas gallan' wrtho,
Megys rhagddyn' hwy eu hunain.

Chwi a'r amcan dyrchafedig,
O, drueni! a raid credu
Nad yw'r cwbwl namyn rhagrith ?
Onid Moeth yw'r amcan uchaf,
Onid dyma'r llwybr atto—
Trecha' treisied, gwanna' gweidded ?

Eithr, meddech chwi, mae cariad
Yn lefeinio'r byd yn gyson ;
Ef a gododd bob rhyw noddfa
I drueiniaid anffortunus,
Megys tlottai ac yspyttai,
Lle mae Cariad a thosturi
Yn lliniaru dioddefaint.

Rhoer mai gwir yw hynny ynte,
Oni ddichon Cariad cymmaint
Ymfoddloni ar ei ddigon
Fal y caffo pawb ei gyfran,
Yn lle rhoddi o'i ormodedd
Salw gardod rhag difwyno
Holl hyfrydwch hoedel hefo'r

Golygfeydd yr ydys felly
Yn eu cuddio rhag y llygad,
Fel yr ydys fyth yn cuddio
Pob ysgarthion annymunol?

Mwya'r llafur, mwya'r dolur,
Goreu'r esgus, gwaetha'r effaith;
A thrwy nos yr oesau hirion
Mae'r ddiatteb hawl yn swnio,
"Pa leshâd?"
Ac yn nyfnder ein calonnau
Y mae rhywbeth fyth yn adsain,
"Pa leshâd!"

* * * * * * * * * *

I'M GWLAD.

"*Und was die innere Stimme spricht,*
Das taüscht die hoffende Seele nicht."—SCHILLER.

Mae genni gyngor bach i ti, fy ngwlad,
Sef Cymru, canys, er mai bach wyt ti,
Nid wyt ry gyfyng i'm galluoedd i,
Nad ydwyf ddim ond gwr o isel stad.

Ni roed i mi mo'r meddwl mawr y sydd
Yn trafod cyfandiroedd, megys duw,
Yn penderfynnu tynged dynol ryw
Wrth a f'o rheidiol er fy moeth a'm budd.

Ni raid i'm chwaith wrth wledydd byd i gyd
Cyn y b'o dichon immi wneyd fy rhan:
Pe medrwn wella cyflwr dim ond llan
Neu bentref ynnot, gwyn a f'ae fy myd!

Y'ngwawr y ganrif newydd, O, fy mro,
  Ymagor it' mae ffyrdd gwahanol, ddwy,
  A dewis raid i tithau rhyngddyn' hwy—
Na fwrw ddibris olwg ar y tro!

Y mae a ddywed itti 'n deg eu gair
  Mai ynnill moeth yw amcan uchaf bod,
  Mai gyda gorthrech y mae moeth yn dod,
Ac nad oes, idd a'i meddo, ddim nas cair.

Y mae a ddywed itti nad oes fudd
  O feithrin mwy y myfyr dwfn a roes
  It' allu gynt i gario llawer croes
Heb fagu creulon fryd na cholli ffydd.

Na ddewis dithau rodio'r llwybyr du
  A ddycodd bob rhyw wlad a'i cerddodd gynt
  I eithaf distryw ar ei halog hynt,
Can's etto ni bydd amgen nag y bu.

O eisiau gole o'r dirgelwch hwnt,
  Di gredaist hyd wrthuni lawer tro
  Lle nad oedd sail, ond cred ai anghred, O,
Na ddewis lithrig lwybrau rhagrith brwnt!

Mynn ryddid llawn i'th fywyd di dy hun,
  Ac na warafun gymmain' rhyddid chwaith
  I bob rhyw wlad dros wyneb daiar faith,
Can's rhyddid ydyw trysor pennaf dyn.

Gwyneba ar y byd anhyspys t'wyll
  A'th gred ar dda yn loyw fel y wawr;
  Petae mai anfod fydd y dynged fawr,
Dos iddi 'n lan dy foes a chlir dy bwyll.

DYHUDDIANT.

(I gyfaill mewn galar. Yn null yr hen feirdd.)

Gnawd deigyr am eigyr mygyr deithi,
Pefr Non, gnawd i galon galar erddi ;
Gwrdd angau, angerdd cynni nis oerai
Draserch ae carai, caredd eiddi.

Cynhebyg gwynder gwenyg gweilgi
Dan ewyn gorwyn, a'i gorwych dal hi ;
Prid geinwrid gwynros perthi, gruddiau Non ;
Cyfliw bron manon manod llethri.

Graid lygaid lewyrch ser goleuni,
Gne nwyfre laswiw, lliw llachar feini ;
Gwallt eurwiw, lliw llyweli haf, dros fron
Lliw meillion gwynion gwaen a chelli.

Y' medd oer gorwedd gorwen geinfri,
A'i bardd ni chwardd, no cherdd, namyn dyri
O gwynfan, ni chân, chwith gynni! Nis prof
Ond achreth annof côf corff heini.

Gan serch er gwenferch (gwynfyd eiddi!)
Ys iddo anhyfryd byd bod hebddi ;
Ys cymrawd cymriw fyfi ; ergyd grain
Rhoi is gro a main lliw cain cenlli!

Ys caeth ef o hiraeth herwydd colli
Calon ei galon ; dan gêl dodi
Byd ei fyd ; o'i fod hebddi, fardd dyfryd,
Gwerchyd ei gweryd hyd ddihoeni!

PA LE MAE'R UN WLAD FEL TYDI?

Gymru, fy ngwlad, hen gartre fy nhadau,
Pa le mae'r un wlad fel tydi?
Llawn o hanesion a hen draddodiadau
Am ryddid, gwroldeb, a bri;
Carwn di byth, hen gartref y Brython,
Carwn di, carwn di'n anwyl tra fytho'n
Calonnau ni'n serchog,
Hen Gymru ardderchog:
Pa le mae'r un wlad fel tydi?

Crwydro bu'm gynt ar hyd dy fynyddau,
A chwarau dan gangau dy goed;
Adgof sy'n bêr drwy feithion flynyddau,
Yr adgof, ie'r cyntaf erioed—
Adgof am goed, mynyddau, a bronnydd.
Blode a nentydd a gloywon afonydd;
Serch at y rhei'ni
A lanwai 'mron heini,
A'i lleinw 'run fath ag erioed.

Gymru fach dlawd? Hyd angau fe'th garaf,
Nid oes yr un wlad fel tydi;
Mawredd a geir, hen Gymru hawddgaraf,
Yn llanw 'th ardaloedd i mi;
Treuliaf fy oes yn swyn dy chwedleuon,
Trengu a fynnwn yn swn dy ganeuon;—
Huned fy nghalon
Pan ddarffo 'i gofalon
Yn naear hen Gymru fy ngwlad.

Mwyn yw dy iaith, a phêr dy ganeuon,
A hen yw dy gestyll i gyd;
Hir yw dy hanes a hen dy chwedleuon,
Ond ieuanc yw'th enaid o hyd,—

Gochel ei werthu y' marchnad y gelyn;
Glân foed dy law i ddeffro dy delyn
Mwy nid i gŵyno
Ond bellach i swyno
Hen galon y byd â dy gân!
Holl enaid y byd â dy gân!

* * * * * * * * * *

BRAWDOLIAETH.

Hwda am funyd! Wyt ti'n ddyn tlawd?
Fu dy dlodi di'n destyn gwawd?
Do? Dyro'th law! 'r yden ni'n ddau frawd,
Ac mae'n dda gen i weled dy wedd.

Gwn ar dy lygad a'th wyneb prudd—
Peth garw yw dioddef am lwydo grudd!—
Fod gofid dwfn yn dy fron di 'nghudd—
Mae'r meddwl yn 'stumio 'r wedd.

Oes, mae gonestrwydd pur ar dy ael—
Gonestrwydd! mae o'n beth anodd i'w gael—
Rhyfedd fod iddo fo daliad mor wael
Ac yntau mor brin yn y byd!

Fuost ti'n crwydro yn nyfnder nos
Ar ol caledwaith ar faes neu mewn ffos,
Heb gâr na dim, ond fod llais yn d'weyd "dos,"
Na wyddet i b'le yn y byd?

Fu'st ti'r pryd hwnnw mewn hiraeth dwys
Am ddysg a gwybodaeth, a than ei bwys,
A wylaist ti'n brudd? Fu rhyw goegyn brwys
Yn chwerthin ryw dro am dy ben?

Do, mi wn, Bu'n chwerthin mewn gwawd
Llym, am dy ben di, druan tylawd;
Mi glywais i'r brath fy hun, fy mrawd,
  Mi wn beth yw min y senn.

Dyro dy law—mae hi'n galed, frawd,
Ydyw; pa waeth? nid yw calon y tlawd
Ddim yn galed fel maen, nac yn nythle gwawd
  Fel mae calon y coegfalch brwnt.

Welaist ti frawd âg eisiau bwyd,
Efo'i lygad prudd, a'i wyneb llwyd;
Ddarfu 'ti 'i regi'n flin dy nwyd,
  A'i wawdio fo'n greulon hwnt?

Naddo! Pam? 'Rwyt ti'n ddyn tylawd,
A bu dy dlodi'n destyn gwawd;
Do, dyro'th law, cymer groeso brawd—
  Mae'n dda gen i weled dy wedd!

BREUDDWYD.

Mynd 'roedd y dydd
I'w wely rhudd,
A gwawl yr haul wasgare
Ei gochwrid glân,
A'i fargod tân
Ar frig y tonnau'n chware;
Fe chwarddai brig
Y laswerdd wig
Is euraidd wên ei olau;
A thano, cain
Oedd blode'r drain
A meillion mân y dolau.

Yr adar mân
A'u difyr gân
O dewfrig goed y glyniau
Yn swyno'r rhos
I gysgu 'r nos,
A gwisgai 'r niwl y bryniau;
Dan irlwyn braf
A deilos haf
Hudolus hûn a'm huddodd;
Bereiddied daeth,
Ond brudded aeth
Y breuddwyd im' ddigwyddodd.

A mi y'nghwsg
Ar wely mwsg,
A pherlau mân y gwlith
Yn gwlychu 'mhen
A 'ngwefus wen,
Anghofiais wae; mewn rhith

O'm blaen ar hyn
Agorai glyn
A'i gaerog lwyni pêr
Dan ortho dlos
Amryne ros,
Y' mirain wrid y sêr.

Hyd lawr y glyn
A'r marmor gŵyn
Murmurai gwenog nant,
A sibrwd hon
Lle llifai'r dòn
Fel llafar, dyner dant;
A'r awel fwyn
Yn nail y llwyn
Yn eilio lleddf erddygan—
Gwefreiddiol gŵyn,
Cynhennid swyn,
Mal enaid serch yn sygan!

Y brigog goed,
Y deiliog goed
Yn hidlo gwîn a mêl
I gawgiau mân
Rhiesau glân
Y rhosog lwyni cêl,
Sef cregin cain
Y môr; a glain
Hyd lwybrau glwys eu traed,
Yn gymmysg â
Gwawr wen yr iâ
'Roedd gorne rudd y gwaed.

Dan roslwyn cûn
Mi welwn un
A thelyn aur i'w llaw,
Yn eiste ar làn
Yr aber gàn
A'r berw gwyllt, di daw;
A thynnu cân,
Neud, diail gân,
Wnai 'i dwylo gwynion hi
O'r tannau cain,
Cân, rian fain,
Wirionai f'enaid i.

Coronig dlos
O ruddain ros,
Arddunai'r rhei'n ei phen;
A thros ei bron
O derlliw tón,
Cnwd eurwallt hir oedd lèn;
Cymmysgai 'i chân
Ag alaw lân
Yr awel leddf a'r lli,
Rhwng lleddf a llon,
A'r odlig hon
Mor hudol ganai hi:—

" O dawel dud
" Dwyfolaf hud,
" Dy fywiol falm a'th swyn
" Ireiddia'r rudd,
" O galon brudd
" Tynn golyn braw a chŵyn;

" Rhy'th adar mân
" Eu llawen gân
" O'r llwyni gwyrdd, fel hyn ;
" Alawon llaidd
" D' awelon draidd
" I'w dilyn drwy y glyn !

" Murmurog gân
" D' afonig lân
" Hyd feini glain a gro,
" A'i llafar si
" Y cyngan hi
" Rhwng cengyn heirdd y fro ;
" Mae'th eigron têr
" A'u lleisiau pêr
" Yn arllwys puraf gân—
" Sain tannau mêl
" O roslan gêl
" A dryslwyn gwyrdd a glân."

A mi fel hyn
Yn gwrando'n syn
Gywreindon syw ei chân,
Ymdduodd nef,
Bu taran gref
Yn torri'n groch, a thân
Y fellten wen
Yn rhwygo'r nen,
Chwyrn guro wnaeth y glaw :
Diflannodd swyn
Yr oror fwyn
Yn nhwrw'r fath oer fraw.

Efelly swyn
Dedwyddyd mwyn
O hyd y' myd y boen,
Dros ennyd ferr
I fyd rhydd herr,
Fe drydd ei wae yn hoen;
Ond er ei fwyn
Diriona' swyn
Daw'r hoenus wawr i ben,
A'r olwg dry'n
Nos galar du
Nes gwelwo'r dawel nen!

* * * * * * * * * *

"POB TLAWD SYDD GYDFRAWD I GI."

Onid ā rhan y diwyd,—holl ofal
A llafur ei fywyd,
I'w gwario ar feib seguryd,
A chadw'r beilch â da'r byd?

A'r diles yn gormesu,—a moethau
Amheuthyn o'i ddeutu,
Y' nghyni dwfn angen du
Gwronedd tlawd ga' rynnu.

Tynghedfen front, ing adfyd—rydd hi ar
Ddewrion angenoctyd;
A hidla traha'i wawdlyd
Rêg ar ben goreugwyr byd.

YMSON Y LLYW ESGYMMUN.

[" *Yr oedd Llywelyn dan esgymundod, ac ni fynnai ei elynion drugarhau wrth ei lwch. Gwrthododd archesgob dynnu'r esgymundod oddiarno, ac y mae llwch Llywelyn, pa le bynnag y mae, eto dan felldith yr eglwys.*"—*Erthygl yn* "Y LLENOR."

" Ys mau gan ddefnydd ymddifanw a Duw."

GRUFFYDD AP YR YNAD COCH.

' ' Esgymmun wyf, am feiddio codi arf
Yn erbyn gormes draws y Norman balch:
Mae Melltith Dduw yn tynnu min fy nghledd,
Yn pylu 'm picell ac yn torri 'm saeth;
Mae 'i lid ar warthaf pawb a'm canlyn i,
A phoenau uffern dân a'u herys hwy;
Yr wyf yn herrio Duw i faes y gâd,
O saif y gair a'm hesgymmunodd i!
A raid im' wadu'm gwlad a thorri'm llw,
A gwerthu iawnder fal y prynwy' nef?
A ddyry Grist ei râd i ddengyn bâs
A blycco'i ben i dderbyn cam a gwarth,
A ddodo 'i warr o dan yr iau rhag ofn,
Dirmygus lwfrdra, nad oes, namyn carl,
Na b'ai ddewisach gantho uffern bwll
Na meithrin based yspryd yn ei fron?
A wrthyd Grist ei nawdd a'i râd i'r sawl
Wrthotto warth a phechadurus frâd,
A dyngodd gadarn lw i gâr a brawd
Y trengai cyn y gwerthai 'u rhyddid hwy,
Na fynnai fwy na chadw 'i briod wlad
Rhag creulon raib a gorthrech estron traws?
Diau! Esgymmun wyf, ac nid oes frawd
A eirch ar Fair un arch o'm plegid i,
Rydd olew im' nac angen pan y bwy'
Yn nygnaf boenau angau! Dorau nef
Nis detgly Pedr borthor, onis rhôf

I draws fy ngwlad, ac oni thorra'i 'm llw
Neud, dewis agwrdd yw fy newis i!
Un waith fe roddais i, er traserch gwraig,
Yn aberth fwy nag a fuasai rhoi
Fy mywyd erddi—gwae, Elinor wiw,
Na thycciodd hynny rhag dy golli di!—
Ond weithian, dewis di, esgymmun lyw,
Rhwng Nef ac Uffern!
Och! ba chwerw gri
Oedd yna ger y porth—ai cennad oedd
I'm rhoi ar ochel fel na herriwy' Dduw?
Di, lyw y dewis agwrdd, cymmer bwyll!
Llef etto—ie, dolef plentyn yw,
Mae cri a rhuthyr yn y cyntedd—ust!
Esgymmun lyw, clyw'r genadwri erch—
" Brad a chelanedd! wele erchyll waith,
" Mae'i glustiau wedi eu torri, druan bach,
" A'i lygaid wedi eu dallu!"
Eppil diawl!
Bid fyth esgymmun ef nas tanio hyn
I dynnu cledd a'i drochi yn eich gwaed!
Mynn cethrau Crist, o phlygaf dan y gwarth,
I'm herbyn clöed Pedr ddorau nef,
Naw poethach immi fyddo uffern dân!
Och, ddewis agwrdd! eithyr bid a fo,
Myfi lyfasaf nas llyfasodd dyn—
Od wyf esgymmun, mi a gadwa'm llw!"

CYFIEITHIADAU.

TELYN LLYDAW.

[*Y mae deffroad llenyddol yn Llydaw, a gwyr o ddysg a dawn yn coleddu'r iaith. Troswyd y cerddi isod i'r Gymraeg o'r llyfrau y mae fy nghyfaill M. Jaffrennou (Taldir) wedi eu cyhoeddi, sef " An Delen Dir," " An Hirvoudou," a'r " Kanaouennou Brezounek," ac yr wyf yn eu cyhoeddi yma gyda'i gennad.*]

HIRAETHGAN.

(" Huanaden.")

Enethig ieuanc a garaf,
  Tyr'd ataf fi !
Fy nghalon grynn pan welaf
  Dy wenau di.

Tro arnaf d'olwg lawen,
  Dy lygad glas ;
Gan im' glywed dy chwerthin
  Mwyna'i flas.

Fy mhen sy' lawn o bryder
  Gan ofid trwm,
Sy'n llwydo f' ael, sy'n pwyso
  Fel y plwm.

Bywiocach di na'r deryn
  Dan heulwen a gân,
Hoywach nag e' ar ei aden
  Ysgafn a glân.

Ac yna, fel yr aderyn,
  Gadewi'n brudd
Fi, druan fab a'th garodd,
  Nos a dydd.

CAN I'R MORWR.

(" Kanaouen ar Martolod.")

" Dywed, forwr, gyfaill difyr,
  Red y mor o ben i ben,
Am ba beth y bydd dy fyfyr
  Pan y'th guro'r waneg wen ? "

"Meddwl byddaf am fy rhian,
  Wylo wrth fy nisgwyl wna,
Draw yn Lokrist, plwy' Trebrian,
  A fy yspryd ymgryfha!"

"Mab yr aig, fy nghyfaill difyr,
  Morwr Llydaw, dwed yn awr,
Am ba beth y bydd dy fyfyr
  Pan ar ben yr hwylbren mawr?"
"Pan ä'r llestr gyda'r tonnau,
  Cofio byddaf bethau fu,
A fy enaid âd ei gloriau,
  Dianc tua'm henwlad gu!"

"Dywed, forwr, gyfaill difyr,
  Pan fo'r gynnau mawr yn ffrwydro,
Am ba beth y bydd dy fyfyr,
  Tra parha'r llofruddiog frwydro?"
"Meddwl am fy awr ddiwedda',
  Am fy anwyl fam sy' acw;
Erfyn ar i'r Santes Anna
  Fy mendithio awr fy marw!"

"Dywed, forwr, gyfaill difyr,
  Pan fo't bell o'r wlad a geri,
Am ba beth y bydd dy fyfyr,
  Pan i'th hamoc clyd y cysgi?"
"Pan i'm hamoc byddaf ddiddos,
  Cofio am fy nghartre bychan,
Am y chwedlau ddwedir beunos
  Yno gylch yr aelwyd lydan."

"Dywed, forwr, gyfaill difyr,
  Gwedi rhyw bellennig fordaith,
Am ba beth y bydd dy fyfyr,
  Ar yr hynt i Lydaw eilwaith?"
"Am fy rhiaint, fynnwn weled,
  Eglwys fach fy mhlwy' fy hunan,
A'r briodas yno drefned
  Rhyngof fi a'm hanwyl rian."

FY MRO.

("Va Bro.")

Draw mae fy mro yn y pellter,
  Lle na chwytha'r un garw wynt,
Lle na ddaw na thymhestl na chroesder,
  Na thrafferth na dolur ar hynt;
Ond gwybren ddisglair sy yno,
  A beunydd dwymder haul mad;
Ac awel dyner a chwytha
  Dros ddeilos glasgoed fy ngwlad.

Draw mae fy mro yn y pellter,
  Y lle mae cân lawen barhaus!
O bob pren a changen a gaffer
  E ddisgyn cán edn chwareus;
Tyf yno y blode prydfertha',
  Liliod hyd lannau y lli,
Nis ceir, 'mysc y broau teleidia'
  Un fro a fo hafal i ti.

Draw mae fy mro yn y pellter,
  Tu arall i drumau y dòn,
Mi garwn ehedeg drwy'r awyr
  Hyd atat, fro 'nghalon, yn llon;
Mi garwn gael dwy asgell fuan,
  Fel rhai y golomen fach wèn,
A thrwy yr ehangder llydan
  Gael myn'd tua'm Bro drwy y nen!

O, Fro, y sy draw yn y pellter,
  Hiraethu am danat a wnaf;
A phan y b'wy'n cofio dy geinder,
  Och'neidia fy nghalon yn glaf;
Pryd ca'i fyn'd i'r hen fro a garaf,
  Y fro lle mae serch fy mron?
Nis gwn! ond am dani meddyliaf,
  Fy Mro, dros ddyfnderoedd y dòn

DY HUNAN.

("Da-Hunan.")

Wyl holl ddagrau dy ddau lygad,
  Wyl ar ol yr amser fu:
Drwy dy yspryd, dod yn fagad
  Y mae hen adgofion cu;
Dim cyfeillach, dim anwylyd,
Colled hwy yn ymdrech bywyd;
Wyl! ac ocheneidia'n druan,
Canys weithian, 'rwyt dy hunan.

Yn eu henaint, dy rieni
  Nid yn' agos attat mwy,
Pell oddiwrthyn' i'th drueni,
  Dyddiau chwerw ddaeth it' mwy;
A'r nos yn dy wely caled,
Try dy ysyryd am ymwared
At dy fam a'th ddug yn fychan,
Eithr weithian 'rwyt dy hunan!

Unig! dyna oer a chreulon
  Air a rewa'r galon ddofn!
Gair anobaith, gair y gofid,
  Gair trueni yw, ac ofn!
Heb yn agos it' gydymaith
(Aeth y dòn a'r rheiny ymaith),
Unig wrth dy dân wyt weithian,—
Yn dy 'stafell oer dy hunan!

Hwyrach daw diwrnodau teccach,
  Haul tirionach, awr a fo,
Awr o gariad pur, cywirach,
  Gyda'th deulu, yn dy fro!
Ar dy delyn, cân, nes delon'
Gerddi gynt drwy bob gofalon;
Cwyna ar dy stad alargan,—
Ti a'i ceni hi dy hunan!

Y PLENTYN.

("Ar Bugel.")

Braf yw gwel'd y mor a'i dòn,
Braf yw llewyrch gwybren lòn;
Braf yw'r nos, a'r lleuad lân
Dros y wybr yn lledu'i thân;
Braf ynt oll! Ond mil mwy iach
Trem agored plentyn bach!

Ganol gauaf, glân yw'r iâ,
Glân yw blode ganol ha',
Glân yw'r gwlith ar ddraenen wèn
Ac ar ddeilos glas y pren;
Glân ynt oll! Ond mil mwy iach
Llygad pur y plentyn bach!

Cain y lili fwyn a gwèn,
Ddŵg y gorsen ar ei phèn,
Cain yw bottwm aur y llawr,
Leinw'r lle a pheraidd sawr;
Cain ynt oll! Ond mil mwy iach
Gruddiau gwridog plentyn bach!

MYNEGAI.

TUDALEN.

